

Bilim Olarak Sosyolojinin Doğuşu

GİRİŞ

Antik Yunan döneminden beri çok sayıda düşünür toplum hakkında düşünmüş ve çeşitli fikirler ileri sürmüştür. Ancak, toplum hakkında düşünmüş olmaları bu düşünürleri sosyolog olarak adlandırmaya yetmez. Bu konuda tek istisnanın, toplum hakkındaki düşünme yöntemindeki özgünlük nedeniyle İbn-i Haldun olduğu kabul edilir. Ancak bilimsel anlamda sosyolojik düşüncenin, yani bir bilim olarak sosyolojinin ortaya çıkışı İbn-i Haldun'un ölümünden dört yüz yıl kadar sonra, 1800'lerde başlamıştır.

İbn-i Haldun (1332-1406)

Tunus'ta dünyaya gelen İbn-i Haldun, din, matematik ve tarih eğitimi almıştır. Yaşamı boyunca Tunus, Fas, İspanya ve Cezayir devletlerinde çeşitli hizmetlerde bulunmuş, daha sonra Kahire'de Al-Azhar Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. En önemli eseri 1374 yılında tamamladığı Mukaddime'dir.

Resim 1.1
İbn-i Haldun

İbn-i Haldun, söylentilere ve aktarmaya dayalı tarihi bilgilere güvenilemeyeceğini, bu nedenle anlatılan tarihi bilgilerin eleştirilmesi ve gerçeğe ne derece uyduklarının araştırılması gerektiğini savunmuştur. İbn-i Haldun'a göre çeşitli ulusların gelişmelerini aktarmak yeterli değildir, esasen bu gelişmeye neyin neden olduğunun anlaşılması gerekmektedir ve bu nedenler, toplumsal olayların incelenip araştırılması yoluyla ortaya konabilir (Gürkan, 1967:227). İbn-i Haldun tarih bilgisini aktaranların çeşitli nedenlerle öznel davrandıklarını vurgulamış ve gerçek tarih bilgisine ulaşmak için toplumsal olguların, çeşitli uygarlıkların zaman içindeki değişimlerinin ve bu değişimlerin nedenlerinin tarafsız bir şekilde gözlenmesi ve incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. (İbn-i Haldun, 1954: 5-9).

İbn-i Haldun, toplumsal gerçekliğin incelenmesi ve toplumsal değişimin neden ve sonuçlarının araştırılması konusunda tarihe "**Ümran Bilimi**" olarak adlandırdığı (İbn-i Haldun, 1954: 97) bir bilimin yardımcı olacağını belirtir. *Bu yeni bi-*

lim insan topluluklarının doğasını, nasıl bir yaşam sürdüklerini (yerleşik mi göçebe mi olduklarını), bu kavimlerin yaşadıkları ülkeleri nasıl ele geçirip ellerinde nasıl tuttuklarını, devletlerini nasıl kurup güçlendirdiklerini, bu devletlerin nasıl çöktüğünü, bu kavimlerin yaşamlarında ekonomik, bilimsel ve sanatsal faaliyetlerin zamanla nasıl ve neden değiştiğini inceleyecektir (Gürkan, 1967: 229). Diğer bir deyişle bu yeni bilimin toplumsal olayları inceleyip sınıflandıracağını ve toplumsal değişmeyi inceleyeceğini belirten İbn-i Haldun, böylece günümüzde sosyolojinin inceleme alanına giren konuları Ümran Biliminin alanına dâhil etmektedir.

İbn-i Haldun yaşadığı toplumda politika ve ekonomi gibi çeşitli toplumsal kurumları incelemiş, farklı toplumsal örgütlenme biçimlerini karşılaştırmış, siyasi egemenliğin ve otoritenin kaynaklarını araştırmıştır. İnsan toplumlarının birbirinden farklı olmasını geçinme biçimlerinin farklı olmasıyla açıklamış, ayrıca coğrafi ve ekonomik koşulların, üretim biçimi ve üretim ilişkilerinin de toplumların farklılaşmasında etkili olduğunu belirtmiştir (Gürkan, 1967:230). Diğer bir deyişle İbn-i Haldun, insanların doğal eğilimlerinin ya da yaradılışlarının değil, alışık oldukları gelenek ve şeylerin ürünü olduğunu savunmuştur. İnsan toplumlarında gözlemlenen bu farklılıklara rağmen, İbni Haldun'a göre toplumları bazı benzer özellikleri açısından tiplendirmek mümkündür. Bu çerçevede İbn-i Haldun göçebe ve yerleşik toplumlar olmak üzere iki temel toplum tipi belirlemiş ve bu toplumları inceleyerek bunlar arasında sistematik bir karşıtlık kurmuştur. Bu nedenle, İbn-i Haldun'un çalışmaları daha sonra Aydınlanma düşünürlerinin bir kısmı ve Marx tarafından geliştirilecek olan materyalist sosyolojinin öncüsü sayılabilir (Ritzer, 2008:4; Callinicos, 2004:28).

İbn-i Haldun'un sosyolojik düşünce ve tarihsel gözlemi ilişkilendirmenin öne mi üzerinde durması, toplumun bilimsel olarak incelemesine, ampirik araştırmalara ve toplumsal olguların nedenlerini aramaya büyük önem vermesi, çalışmalarının çağdaş sosyolojiyle birçok ortak yönü olduğunu göstermektedir.

İbn-i Haldun, insanların doğal eğilimlerinin ya da yaradılışlarının değil, alışık oldukları gelenek ve şeylerin ürünü olduğunu savunmuş, insan toplumlarının birbirinden farklı olmasını bu toplumların coğrafi ve ekonomik koşullarının, üretim biçimi ve üretim ilişkilerinin farklı olmasıyla açıklamıştır.

K İ T A P

İbn-i Haldun'un düşünceleriyle ilgili bilgiye Ahmet Öncü'nün "*Sosyoloji ya da Tarih İbn-i Haldun ve Mukaddime Üzerine Bir Deneme*" adlı kitabından (1993, Öteki Yayınevi/ Bilim Dizisi) ulaşabilirsiniz.

SOSYOLOJİNİN DOĞUŞUNDA ETKİLİ OLAN GELİŞMELER

Sosyolojinin doğuşunda etkili olan temel faktörleri sıralayabilmek.

Sosyolojinin doğuşunda etkili olan gelişmeler; Bilimsel Devrim, Aydınlanma düşüncesi, Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi olarak özetlenebilir. Şimdi bu gelişmeleri ve sosyolojinin doğuşunda oynadıkları rolleri ele alarak incelemeye çalışalım.

Bilimsel Devrim

Bilimsel devrimlerin sosyolojinin doğuşu üzerindeki etkisini değerlendirebilmek

Bilimsel devrim, Antik Yunan'dan Ortaçağ'a kadar kabul görmüş olan doktrinlerin reddedildiği ve fizik, biyoloji, kimya, anatomi, astronomi başta olmak üzere çeşit-

li bilim dallarında yapılan önemli çalışmalarla modern bilimin temellerinin atıldığı döneme (1500-1700) verilen addır. Bilimsel devrim tek bir olay ya da keşif olarak değil, Galilei, Newton, Leeuwenhoek, Papin, Leibniz gibi çok sayıda bilim insanının keşiflerinden oluşan bir bütün olarak düşünülmelidir. Bilimsel devrimle birlikte deneysel yöntem geliştirilmiş, doğanın matematiksel kurallara uyduğu ve bilimsel bilginin pratik amaçlara ulaşmak için kullanılması gerektiği kabul edilmiş ve bilimsel kurumlar geliştirilmeye başlanmıştır.

Bilimsel devrim birden bire ortaya çıkan bir süreç değildir, bu devrimin gerçekleşmesi için uygun ortamı hazırlayan birtakım toplumsal ve ekonomik gelişmeler söz konusudur. Bilimsel devrimin meydana gelmesini mümkün kılan bu gelişmeler Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte Avrupa'da 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar egemen düzen olan feodalizmin çözülerek yerini merkantalist kapitalizme bırakması, kilisenin ekonomik ve toplumsal gücünün zayıflaması ve bilimle uğraşan insanların kilisenin patronajından kurtularak dönemin zengin tüccarları tarafından himaye edilmesi olarak özetlenebilir. Bilimsel devrim, birbirini bütünleyen ve feodal ekonomiyi kapitalist ekonomiye dönüştüren üç aşamadan oluşur. Bu aşamalar Rönesans, Din Savaşları ve Restorasyon dönemleridir (Bernal, 1954:377). İlk dönem (1440-1540) Rönesans, coğrafi keşifler ve reform hareketinin egemen olduğu, İspanya'yı dünyanın baskın gücü haline getiren savaşların yaşandığı dönemdir ve bilimsel açıdan bu dönem önceki dönemlerin eleştirildiği bir dönem olmuştur. 1540-1650 yılları arasında yaşanan ikinci dönemde, İngiltere gibi bazı ülkelerde burjuvazi gelişmeye ve güç kazanıp toplumda egemen olmaya, bilim insanlarını himaye etmeye başlamış, böylece Kilise'nin kuralları dışında çalışma olanağı bulunmuş olan bilim insanlarının çalışmaları sayesinde bu dönemde gözleme ve deneysel dayalı ampirik bilim anlayışı gelişmiş ve önemli keşif ve icatlar yapılmıştır. Son dönem olan 1650-1690 arasında burjuvazi güçlenmeye devam etmiş, bilim bir toplumsal kurum olarak kurulmuş ve bilimsel gelişmeler toplumsal yaşamda güçlü etkilere sahip olmaya başlamıştır (Bernal, 1954:418).

Rönesans döneminde yapılan çalışmaların modern bilimsel düşünce için gerekli zemini sağlaması, yine bu dönemde dine ve Kilise'ye ilişkin düşüncelerin değişmeye başlaması, hümanizmin yükselişi ve Monarşilerin bilimsel çalışmalara verdikleri finansal destek, 17. Yüzyılda bilim alanında son derece önemli çalışmaların yapılabilmesine olanak sağlamıştır.

Aydınlanma düşüncesinin merkezinde yer alan fikirlerin birçoğu Newton'cu yeni bilim anlayışından etkilenmiştir.

DİKKAT

Rönesans ve Reform Bilimsel Devrimin meydana gelmesinde ne şekilde etkili olmuştur?

SIRA SİZDE

1

Bilimsel Devrim olarak adlandırılan dönemdeki bazı çalışmalardan örnek vermek gerekirse, Galileo Galilei (1564-1642) güneş sisteminin merkezinde dünyanın değil güneşin yer aldığını göstermiş, Johannes Kepler (1571-1630) gezegenler ve gezegen sistemleri ile ilgili yasaları keşfetmiş, güneş sisteminin matematiksel bir açıklamasını yapmış, William Harvey (1578-1657) kan dolaşımı teorisini geliştirmiştir. Bilimsel devrimin simgelerinden olan Isaac Newton'ın (1642-1727) gelmiş geçmiş en önemli bilimsel eserlerden biri olan "*Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri*" adlı kitabı 1687 yılında yayımlanmıştır. Bu eserinde evrensel kütle çekim yasasını ve hareket yasalarını açıklayan Newton, gözlem ve deney yoluyla yaptığı çalışmalarla kendisinden önceki fizik anlayışının yıkılmasını sağlamış, fiziksel evrenin algılanışını değiştirmiştir. Ayrıca bu dönemde mikroskop, teleskop, barometre ve termometre gibi çeşitli araçlar icat edilmiştir. Ortaçağ boyunca felsefe, kimya, tıp, matematik ve teknoloji alanlarında Doğu toplumları Avrupa'dan daha ileriye, Batı dünyasında yaşanan bu gelişmeler sayesinde 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da

Orta Çağ boyunca Doğu toplumları felsefe, kimya, tıp, matematik ve teknoloji alanlarında Avrupa'nın önünde olsalar da, 17. yüzyıldan itibaren etkisi görülmeye başlayan Bilimsel Devrimle birlikte Avrupa'da bilim ve teknoloji diğer toplumlardan daha çok ve daha hızlı bir şekilde gelişmeye başlamış ve çok daha fazla ilerlemiştir.

bilim ve teknoloji diğer toplumlardan daha çok ve daha hızlı bir şekilde gelişmeye başlamış ve çok daha fazla ilerlemiştir.

Bilimsel Devrim dönemindeki bu gelişmelerin ortak yönü, *bilimsel yöntemin* kullanılmaya başlanmasıdır. Modern Bilimsel yöntem, ampirizmi savunan Francis Bacon ve rasyonalizmi savunan Rene Descartes gibi çeşitli düşünürler sayesinde gelişmişse de büyük ölçüde Isaac Newton'un çalışmalarıyla şekillenmiştir. Newton, evrenin bir makine gibi mekanik ilkelerle işlediğini ve gerçekliğin nesnel olduğunu savunmuş, evrendeki her şeyi yöneten yasaların olduğunu, araştırmacıların nesnel olarak gerçekleştirecekleri deney ve gözlemlerle bu yasaların keşfedilebileceğini ve böylece olayların önceden tahmin edilebileceğini belirtmiştir (Schwartz ve Ogilvy, 1979:32). Bilimsel devrimin toplum açısından en önemli etkisi, Newton'cu bilim paradigmasının, yani *tüm evrenin büyük bir makine ya da saat gibi mekanik bir şekilde işlediğinin ve doğal olguların bu işleyişe bağlı olarak gerçekleştiğinin, dolayısıyla tüm doğal olguların doğa kanunlarıyla açıklanabileceğinin ileri sürülmesidir*. Newton'cu bilim paradigması, Aydınlanma düşünürlerinin doğa, insan ve toplum hakkındaki yeni düşüncelerinin temelini oluşturmuş, bilimsel yöntemin yaşamın her alanına uygulanabileceği inancını doğurmuştur. Newton'un kullandığı yöntem daha sonraki bilimsel çalışmalarda da model olarak kullanılmıştır.

Bilimsel Devrimle birlikte, doğal olguların işleyişi hakkındaki genel kanunların ortaya konması sayesinde teknolojiye önemli ilerlemeler sağlanmış, bu sayede kıtlık azaltılmış, uzak mesafelerle iletişim kurulması sağlanmış, bazı hastalıklara çare bulunmuş, yani doğa kısmen kontrol altına alınmıştır. Doğa bilimlerinde yaşanan ilerlemelerin insanlık için bu gibi yararlı sonuçlar doğurması bütün toplumun ilgisini çekmiş, özellikle bilimin teknolojik ürünlerinin toplumda yaygın olarak kullanılması, bilimin toplumdaki saygınlığını son derece artırmıştır.

Bilimsel devrim ilk bakışta doğa bilimlerinde yaşanan gelişmelerle ve teknolojik ilerlemelerle ilişkili gibi görünse de aslında bu devrim, Avrupa'da düşünce yapısında yaşanan köklü bir değişimi ifade etmektedir. Bilimsel devrimden önce bilginin kaynağı olarak kutsal metinler kabul edilir ve sorgulanmazken, bu devrim sürecinde sistematik şüphe, eleştirel düşünce, ampirik çalışmalar önem kazanmış, dünyaya ilişkin mekanik bir algılama şekli gelişmiş, bu mekanizmanın kurallarının ortaya konabileceği düşüncesi doğmuştur. Bilimsel yöntemin kullanılmaya başlanması ve genel olarak bilimsel devrimin sosyolojinin doğuşu üzerindeki temel etkilerinin (a) Aydınlanma düşüncesini şekillendirmesi ve (b) doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerin toplumu incelemek için de kullanılabilmesi doğurması olduğu söylenebilir.

Bilim ve ilerlemeye duyulan güven, doğa bilimlerinde kullanılan bilimsel yöntemin toplumsal dünyanın incelenmesi için de kullanılmasına ilişkin bir istek doğurmuş, doğa bilimlerinde kullanılan aynı yöntemleri kullanarak etik, siyasi ve ekonomik sorunların da çözülebileceğine ilişkin bir kanı oluşmasını sağlamıştır.

Bilimsel yöntem kullanılarak toplumsal olguların işleyişi hakkındaki genel kanunlara ulaşırsa bu olguların işleyişinin de kontrol altına alınabileceği ve böylece toplumsal yaşamdaki birçok sorunun çözülebileceği düşünülmüştür. Başka bir deyişle, bilimsel alanda kaydedilen gelişmeler sayesinde doğayı kısmen de olsa kontrol altına almış olmak, artık toplumsal dünyanın ve toplumsal yaşamın dinsel metinlerle değil, neden sonuç ilişkileri çerçevesinde açıklanabileceği umudunu doğurmuştur. Bilimdeki bu gibi önemli gelişmeler, özellikle bilimsel yöntemin kullanılması Aydınlanma düşüncesinde bilimin merkezi bir yere sahip olmasını sağlamış ve Aydınlanma düşüncesindeki akıl ve ilerleme

gibi bazı önemli ilkelerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle Newton'un bilimsel başarıları, Aydınlanma düşünürlerinin bilimsel yöntemin topluma da uygulanabileceğine ve gelecekte, bilim sayesinde toplumsal değerlerin amaçlar doğrultusunda rasyonel olarak seçilebileceğine inanmalarını sağlamıştır. Bu nedenle bazı Aydınlanma düşünürleri, felsefenin deneysel fizik yapar gibi yapılması gerektiğini savunmuş ve fizikteki hareket kavramı ile ahlaktaki tutku kavramı arasında bir ilişki kurarak insanların ilgi ve tutkularını Newton'un çekim kanununa uyarlamaya çalışmışlardır (Callinicos, 2004:36).

Bilimsel yöntem kullanılarak toplumsal sorunların çözülebileceği inancı, doğa bilimlerinin yönteminin toplumu incelemek için kullanılabileceği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, özellikle sosyolojinin ortaya çıktığı dönemde sosyoloji fizik, biyoloji ve kimya gibi başarılı doğa bilimlerinin modelleri çerçevesinde kurulmaya ve toplumsal yapı bu bilimlerin kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte sosyolojik çalışmalar, geliştirilen sosyolojik teoriler arttıkça sosyolojinin yöntemi ile ilgili yeni fikirler doğmuştur. Bu çerçevede bazı sosyologlar, toplumu incelemek için doğa bilimlerinde kullanılan bilimsel yöntemin kullanılabileceğini savunmuşlardır. Bazı diğer sosyologlar ise toplumsal dünyanın fiziksel dünyadan farklı olduğunu, bu nedenle bu dünyanın incelenmesinde bilimsel yöntemin olduğu gibi kullanılmaması gerektiğini savunmuşlardır. Sosyolojinin yöntemi konusundaki bu tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir.

Aydınlanma, Batı toplumlarında düşünce tarzında büyük değişmelerin yaşandığı, geleneksel düşünce ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin sorgulandığı, insan, toplum ve doğa hakkında geleneksel dünya görüşüne karşı çıkan yeni düşünme ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin yaratıldığı döneme verilen addır.

Bilimsel yöntemin kullanılmaya başlanması sosyolojinin doğuşunu nasıl etkilemiştir?

? SIRA SİZDE
2

Aydınlanma Düşüncesi

Sosyoloji, akademik bir disiplin olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da, insan ve toplum üzerine yeni düşünme yolları Aydınlanma Çağında ortaya çıkmaya başlamış, bu dönemde geliştirilen yeni ve eleştirel yaklaşım, toplumsal süreçlerin anlaşılmasını sağlayacak olan sosyal bilimsel yaklaşımın gelişmesi için gerekli temelleri oluşturmuştur.

Aydınlanma çağı ya da kısaca Aydınlanma, Batı toplumlarında düşünce tarzında büyük değişmelerin yaşandığı, toplumsal yaşamla ilgili o döneme kadar süregelen birçok düşünce ve değer yerine yeni düşünce ve değerlerin bulunduğu, bilimsel gelişmelerin ardındaki rasyonalizmin toplumsal ve siyasal yaşama taşındığı döneme verilen addır. Aydınlanma çağında geleneksel düşünce ve toplumsal örgütlenme biçimleri sorgulanmış, yeni düşünce ve toplumsal örgütlenme biçimleri geliştirilmiştir.

! DİKKAT

En basit tanımıyla Aydınlanma, insan, toplum ve doğa hakkında geleneksel dünya görüşüne karşı çıkan yeni düşünme biçimlerinin yaratılmasıdır. Daha geniş bir ifadeyle Aydınlanma, 1600'lerin sonlarında başlayan, 1789'daki Fransız Devrimi ile doruk noktasına ulaşan ve 18. yüzyılın son çeyreğine kadar süren bir dönem içinde Batı dünyasında bilimsel, felsefi, sosyal ve siyasal alanda yaşanan süreçlerin ve üretilen düşüncelerin bir toplamı olarak ifade edilebilir (Duman, 2006: 120). Aydınlanma hareketinden önce insan, toplum ve doğa hakkındaki düşüncelere Kilisenin otoritesine dayalı olan geleneksel bakış açısı egemendir. Bilginin kaynağı dinsel metinler ve Kilise'dir. Bu dönemde iletişim araçları ruhban sınıfının tekelinde olduğu için bilginin iletilmesi de bu sınıfın kontrolindedir. Bu döneme kadar laik aydınlar, ruhban sınıfının bilgi üzerindeki kontrolüne meydan okuyabilecek kadar kalabalık ve güçlü hale gelememişlerdir. Laik aydınların bu güce sahip ola-

Aydınlanma düşüncesiyle birlikte bilginin kaynağının dinsel metinler değil, bilim olduğu görüşü benimsenmiş, herkesin kendi aklını kullanma kapasitesi olduğu için herkes eşit kabul edilmiş ve ruhban sınıfının ayrıcalıkları meşruiyetini kaybetmiştir.

bildiği ilk dönem Aydınlanma olarak kabul edilir (Porter, 1990:73). Aydınlanma düşüncesi büyük ölçüde İngiltere, Fransa ve İskoçya'da şekillenmeye başlamış, daha sonra Almanya, İtalya, Avusturya-Macar İmparatorluğu, Rusya, Belçika, Hollanda ve Amerika'ya kadar yayılmıştır (Hamilton, 1996:27).

Aydınlanma düşüncesi tek bir fikir değildir, birbiriyle ilişkili bir dizi fikir, değer ve ilkenin bileşiminden oluşur. Diğer bir deyişle Aydınlanma düşüncesi belirli bir düşünceden çok hem fiziksel hem de toplumsal dünyayı anlamının yeni bir biçimi, yani yeni bir bakış açısidir. Bu açıdan Aydınlanma düşüncesi bir *paradigma*dır. Aydınlanma paradigması, birçok açıdan ortak özellikler taşıyan bu düşünürleri birleştirmiş, onlara ortak bir zemin sağlamıştır. Bu sayede Aydınlanma Çağı içinde yer alan düşünürler, çok çeşitli fikirlere sahip olsalar ve ayrıntılarda birbirlerinden farklılaşsalar da bazı ortak noktalarda birleşmişlerdir. Bu ortak noktalar en açık şekilde bu düşünürlerin üzerinde uzlaştıkları bazı temel kavramlarda görülebilir. Bu kavramlardan en ön plana çıkanları; **akıl, ampirizm, bilim, ilerleme, evrensellik, bireycilik, boşgörü, özgürlük, insan doğasının birliği (aynılığı) ve laiklik**dir. Şimdi bu kavramları biraz açarak Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde anlamaya çalışalım.

Akıl: Akıl, Aydınlanma düşüncesindeki en temel kavramlardan biridir. Hatta Aydınlanma Çağı'nın bir diğer adının Akıl Çağı olduğu kabul edilir; çünkü Aydınlanma düşüncesi akli temel almaktadır, neredeyse bütün Aydınlanma düşünürleri açısından akıl en birleştirici kavramdır ve akılcılık da bütün toplumsal ilişki ve kurumların temeli olarak görülür (Duman, 2006:120). Aydınlanma düşüncesinin insan aklına duyduğu bu güven, Aydınlanma düşünürlerinin insanların kendi akıllarını kullanarak her şeyi bilmeye, toplumsal yaşamı biçimlendirip kendileri için daha iyi bir yaşam kurmaya muktedir olduklarını düşünmelerini sağlamıştır (Niemeier, 1995:46). Aklın tarihsel veya toplumsal olarak belirlenmeyen, evrensel olarak bütün insanlar için geçerli olan bir güç olduğu, yani herkesin kendi aklına ve bu akli kullanabilme gücüne sahip olduğu düşüncesi, doğal ya da toplumsal yaşamı anlamak için kutsal metinler, vahiyler, duygu veya içgüdüler yerine ilk ve temel bilgi kaynağı olarak aklın görülmesine neden olmuştur (Duman, 2006:122). **Aydınlanma düşüncesi, akli bu kadar merkezi bir yere koyduğu ve felsefeyi boş inançlardan ve dogmalardan kurtarmak için akla ve akıl yürütmeye güvendiği için rasyonalist olarak tanımlanmaktadır** (Vural, 2002:129). Aydınlanma düşüncesi akli yüceltir ve herkesin kendi aklını kullanarak içinde bulunduğu koşulları değiştirebileceğini varsayar. İnsanların kendilerine miras kalan toplumsal yapıları olduğu gibi kabul etmek yerine, akla dayalı bir şekilde kendi yaşamlarının toplumsal koşullarını seçebilmesi gerektiğini savunur. Bireysel haklar, diğer bir deyişle insan hakları düşüncesi de bu fikirden doğmuştur. Her insan kendi aklını kullanabilme kapasitesine sahip olduğu için her birey yaşam hakkı, özgürlük hakkı, mutlu olma hakkı, saygı görme hakkı gibi temel haklara sahiptir.

SIRA SİZDE

Aydınlanma düşüncesinde merkezi bir yere sahip olan akıl kavramı, eleştirel akıldır; bu yüzden "eleştirel rasyonalizm" olarak adlandırılır. Aydınlanmanın "akılının" neyi eleştirdiğini, eleştirel rasyonalizmin ne anlama geldiğini açıklamaya çalışınız.

Ampirizm: Aydınlanma düşünürleri, bilgiyi elde etmenin ve örgütlemenin yolunun akıl olduğunu savunmuş, akılcılığı da ampirizm ile desteklemişlerdir. Ampirizm, doğal ve toplumsal dünya hakkındaki tüm bilgilerin insanların beş duyuları aracılığıyla idrak edebildikleri deneysel gerçeklere dayandığı düşüncesidir (Ha-

milton, 1996:23). Diğer bir deyişle ampirizme göre insan doğduğunda hiçbir bilgiye sahip değildir; doğduğunda insanın zihni boş bir levha, boş bir yazı tahtası gibidir, deneyimlerimizle öğrendiğimiz bilgiler bu yazı tahtasının üzerine yazılır. Ampirizme göre gerçek bir bilgi, ancak deney ve gözlemlerle sınanabilen bir bilgidir; bu nedenle gözlemlenemeyen varlıklar hakkında bilgi elde etmek olanaksızdır.

Bilim: Aydınlanma düşüncesinin akılla ilişkili olan bir diğer önemli kavramı bilimdir. Aydınlanma düşünürleri bilimin akıl yoluyla oluşturulmuş tümdengelmisel bir sistem olduğunu, deneyimlere ve gözlemlere dayanan sağlam bilginin elde edilmesini sağladığını, bu nedenle de mükemmel bilgi biçiminin bilim olduğunu savunmuşlardır. Diğer bir deyişle bilim, otoriteler, vahiyler, dinsel dogmalar veya mistisizm yerine temel bilgi kaynağı haline gelmiştir. Aydınlanma düşünürleri, bilimsel yöntemin aydınlanma ve ilerleme için itici güç olduğunu, yaşamda bilimin uygulanamayacağı hiçbir alan olmadığını kabul etmiş ve bilimsel yöntem sayesinde anlayan ve anlayışı sayesinde de doğaya hükmeden yeni bir insan yaratıldığını inanmışlardır (Hamilton, 1996:26-8). Aydınlanma düşüncesinde bilimin merkezi konumu, 17. yy'da gerçekleşen Bilimsel Devrim'e dayanmaktadır. Bilimsel Devrim döneminde geliştirilen deneysel yöntemle dayalı bilim anlayışı bütün insan bilgisine ulaşmanın aracı olarak kabul edilmiştir.

Evrensellik: Bilim ve akıl kavramlarının bütün durumlara uygulanabileceğini ve bilimsel ilkelerin her durumda geçerli olduğunu ifade eden kavram evrensellik tir (Hamilton, 1996:23). Diğer bir deyişle Aydınlanma düşüncesindeki evrensellik kavramı, bilimsel bir evrensellik düşüncesine dayanmaktadır. Bu dönemde bilgiye ulaşma ideali, farklı ülkelerden farklı insanları bir araya getirmiş ve aralarında ülkeden, dinden ya da aileden daha güçlü bir birliktelik ve sadakat yaratmış ve bu düşünürleri rekabet ve çatışmanın üzerinde evrensel bir birlik oluşturma çabasına yöneltmiştir (Somsen, 2008:363). Diğer bir deyişle akıl, bilim ve bilgi kavramları bütün bilişsel konulara kültürden ve değerden bağımsız, evrensel bir bakış açısıyla yaklaşılabilirdiği düşüncesine neden olmuştur.

Bireycilik: Aydınlanmanın bir diğer önemli kavramı da bireycilik kavramıdır. Bireycilik, bütün bilgi ve eylemler için başlangıç noktasının birey olduğu ve bireysel aklın daha üst bir otoriteye maruz bırakılmaması gerektiği düşüncesini ifade eder (Hamilton, 1996:23). Diğer bir deyişle Aydınlanma düşüncesinde insan, mükemmel ve akıllı bir varlık olarak merkezi bir konuma sahiptir. Bireysel ve toplumsal olarak insanın aklını kullanarak kendisini ve doğayı anlamasını ve bu yolla fiziksel, zihinsel ve ahlaki açılardan mükemmelliğe doğru ilerleme kapasitesini ifade etmektedir (Vural, 2002:128). Bireyci anlayışa göre toplum, çok sayıdaki bireyin düşünce ve eylemlerinin toplamıdır.

Özgürlük: Aydınlanma düşüncesinin bir diğer kavramı da bireycilik kavramıyla ilişkili olan özgürlük kavramıdır. Özgürlük kavramı inanç, ticaret, iletişim, toplumsal etkileşim, cinsellik ve mülkiyet gibi alanlarda feodal ve geleneksel sınırlılıkların kaldırılması gerektiği düşüncesini ifade eder. Aydınlanma düşünürleri, aydınlanmanın düşünen, sorgulayan, araştıran, eleştiren, özgür bireylerle gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir. Bu bireyler de ancak insan hak ve özgürlüklerinin korunduğu toplumlarda yaşayabileceği için Aydınlanma düşüncesi yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının korunması gerektiğini savunur (Hamilton, 1996:23).

İnsan Doğasının Birliği: Aydınlanma düşüncesindeki bir diğer önemli kavram da insan doğasının birliği kavramıdır. Aydınlanma düşünürleri toplumsal konularda da doğa bilimlerinin yöntemini izlemeyi savunmuş, dışarıdan bir müdahale olmadığı sürece her şeyin doğal bir düzeni izleyeceğini, bu doğal düzenin in-

Ampirizm kavramının çeşitli tanımlarında "deneye dayalı", "deneysel" gibi ifadelerle karşılaşabilirsiniz. Burada deneyden kastedilen sadece bir araştırma tekniği olan deney değil, "deneyimlemek"tir. Ampirizm, bilginin ampirik, yani beş duyu organı aracılığıyla "deneyimlenebilen", "deneysel" gerçeklere ya da bulgulara dayandığı düşüncesidir.

sanlık için en yararlı düzen olacağını düşünmüşlerdir. Bu düşüncenin yansımaları, A.Smith'in piyasa ekonomisini dışarıdan müdahale edilmezse kendi kendini düzenleyen bir sistem olarak görmesinde ve François Quesnay'ın ortaya attığı "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" şeklindeki serbest piyasa sloganında görülmektedir. Toplumsal olayların bu şekilde doğal akışına bırakılması, bütün insanların ortak özellik ve yeteneklere sahip olduğu varsayımına dayanıyordu (Callinicos, 2004:39). Örneğin Adam Smith, insanın doğasında işbölümü eğiliminin olduğunu, bu eğilimin bütün insanların ortak özelliği olduğunu ve insanların dışında hiçbir canlıda böyle bir eğilim olmadığını belirtiyordu (Callinicos, 2004:40). Hobbes da insanların doğal durumlarının savaş durumu olduğunu, bu durumdan kurtulmak için devletin kurulduğunu anlatırken yine insan doğasını genellemiştir. Bütün insanlar temelde aynı özelliklere sahip olduklarına, doğaları aynı olduğuna ve hepsi aynı şekilde akla sahip olduğuna göre, herkes kendini aklını kullandığında aynı doğru sonuçlara ulaşacaktır. Dolayısıyla Aydınlanma düşüncesindeki insan doğasının birliği kavramı, insan doğasının temel özelliklerinin her yerde ve her zaman aynı olduğunu ifade etmektedir.

Hoşgörü (tolerans): Bireycilik, özgürlük ve insan doğasının birliği kavramları, Aydınlanma düşüncesindeki bir diğer önemli kavram olan hoşgörü kavramıyla ilişkilidir. Hoşgörü kavramı, dini ya da ahlaki inançları ne olursa olsun bütün insanların temel olarak aynı olduğu ve hiçbir medeniyetin niteliklerinin küçük görülemeyeceği düşüncesini ifade eder. Bu kavram bir yandan insan doğasının birliğini ve evrenselliğini, diğer yandan yine Aydınlanma döneminde gelişmeye başlayan kültürel görelilik düşüncesini yansıtmaktadır.

Laiklik: Aydınlanma düşüncesinin temel özelliklerinden birinin de laiklik olması, geleneksel dinsel otoritelerden bağımsız laik bilgiye duyulan ihtiyacı vurgular (Hamilton, 1996: 22-24). Aydınlanma düşüncesinde metafizik reddedilmiştir; çünkü Bilimsel Devrimin etkisiyle evrende özsel nedenler aranmaması gerektiğine, olay ve olguların sadece nedensellik ilişkisi içinde açıklanması gerektiğine inanılmıştır. Metafiziğin reddedilmesi de geleneksel otoritelere, özellikle de bilgiyi tekelinde bulunduran tutucu bir otorite olan Kiliseye karşı muhalefeti gerektiriyordu. Bu çerçevede Aydınlanma düşüncesinde toplumun yönetilmesinde dinî ilkelere değil, akılcı ve bilimsel ilkelerin geçerli olması gerektiği düşüncesi egemendir. Böylece Aydınlanma düşüncesi ile birlikte doğüstü olanın yerini doğal olan, dinin yerini bilim, bilginin kaynağı olarak Tanrı buyruklarının yerini doğa yasaları, bilgiyi üretenler olarak da din adamlarının yerini bilim insanları ve düşünürler almıştır. Toplumsal, politik ve dinsel sorunların tümünün çözümü için deneyim ve akıl yüceltilmiştir ve bilimsel bilginin kullanılması yoluyla toplumların ilerleyebileceğine, gelişebileceğine ve mükemmelleşebileceğine inanılmıştır (Bottomore ve Nisbet, 2002:19). Bu çerçevede Aydınlanma terimi toplumun cehaletle dolu karanlık bir uykudan uyanma, aydınlanma sürecini ifade etmek için kullanılmıştır; diğer bir deyişle aydınlanma, aklın ışığının batıl inançlarla dolu karanlık alanları aydınlatması olarak görülmüştür.

Aydınlanma düşüncesinin geleneğe karşı oluşu, evrene, dünyaya ve insan toplumlarına ilişkin dini metinlere dayanan kavramları çürütmesi anlamına gelir. Aydınlanma düşünürlerinin Kilise'nin bilgisine karşı çıkmaları, Tanrı'ya inanmadıkları anlamına gelmez. Aslında bu düşünürlerin çoğu dini inançlara sahiptir; ancak bu inanç onların ruhban sınıfına muhalefet etmelerine ve dinsel öğretilerin yerine bilimsel öğretilerin geçmesini istemelerine engel olmamıştır. Burada *Aydınlanma düşünürlerinin yapmak istediği, ruhban sınıfının bilgiyi elinde bulundurma ve*

Aydınlanmanın erken dönem düşünürlerinden Spinoza zıt dini fikirlere sahip olanlara hoşgörü gösterilmesi gerektiğini savunmuş, Decartes da ünlü "düşünüyorum, öyleyse varım" ifadesi ile bireylerin kendileri için düşünmeleri gerektiğini ve yargılama için gelenek yerine aklın daha iyi bir temel oluşturduğunu ileri sürmüştür.

iletme rolünü almaktır; çünkü toplumsal olarak neyin önemli bilgi olduğunu yeniden tanımlamak, bilgiyi din çemberinin dışına çıkarmak ve bilgiye yeni bir anlam yüklemek istemişlerdir. Kilisenin mucize ya da benzeri kavramları ideolojik olarak kullandığını düşünmüş ve dünyanın bu tip dinsel kavramlarla açıklanmasına karşı çıkmışlardır (Hamilton, 1996: 30-31). Diğer bir deyişle Aydınlanma çağında din, toplumsal yaşamdan tamamen dışlanmamış, ancak dinin yaşamın tabi olacağı en üstün ilkeleri belirlemesine, bilgiye kaynak olmasına izin verilmemiş, Tanrı ile insan arasındaki ilişki tersine çevrilerek insan Tanrıya değil, Tanrı insana bağımlı olarak düşünölmeye başlanmıştır (Vural, 2002:130). Bu açıdan Aydınlanma düşünürleri dinde değişme ve yenileşmenin gerekli olduğunu savunarak batıl inançlardan ve çelişkilerden arındırılmış bir din anlayışı geliştirmişlerdir. Bu yeni anlayışa göre, Tanrı insanın evreni kendi aklını kullanarak anlamasını istemektedir (Çüçen, 2006:31).

Avrupa'da 18. yüzyıla dek dünyanın yaratılışı, insanın dünyadaki yeri, doğa, toplum, insanların görevleri gibi konulardaki bütün bilgiler Hristiyan Kiliselerinin hakimiyeti altındaydı. Bu geleneksel anlayışa göre evrenin merkezinde dünya, dünyanın merkezinde de Hristiyanlık bulunmaktadır. Bu geleneksel bakış açısına göre örneğin, dünya ve cennet birbirine fiziksel olarak bitişikti. Bir başka örnek verecek olursak, Bossuet'nin 1681 yılında yayınlanan ünlü Evrensel Tarih kitabına göre insanlık tarihi, 6000 yıl önce Adem ve Havva'nın Cennet'ten kovulması ile başlıyordu. Tüm evrenin tarihini anlattığını iddia eden bu kitapta örneğin, Çin uygarlığından bir kez bile bahsedilmiyordu (Hamilton, 1996:30). Diğer uygarlıkları inceleyen ve bu uygarlıkların gelişmiş yönlerinden bahseden ilk metinler, Aydınlanma düşünürleri tarafından kaleme alınmıştır. Kepler ve Kopernik'in 16. ve 17. yüzyıllarda yaptıkları astronomik keşifler, Galileo'nun gezegenlerin hareketleriyle ilgili yaptığı gözlemler, ampirik bilim denemeleri ve gezginler sayesinde uzak ve yabancı toplumlar hakkında daha fazla bilgi edinilmesi gibi etkenler sayesinde, geleneksel evren ve dünya anlayışına karşı çıkılmasını sağlayacak bilimsel ve ampirik bir zemin oluşturmuştur. Aydınlanma düşüncesi, bu zemine dayanarak dinsel otoriteye bağlı olan yerleşik *geleneksel* bilgi biçimlerini (örneğin dünyanın yaratılışına ilişkin İncil'e dayalı açıklamaları) yıkıp bunların yerine deneyime ve akla, yani bilime dayanan yeni bilgi biçimleri koymak istemişlerdir (Hamilton, 1996:30). Avrupa toplumunun geleneksel bir toplumsal düzenden ve dünya hakkında geleneksel bir dizi inançtan yeni toplumsal yapı biçimlerine ve dünya hakkında yeni, modern düşünme yollarına doğru bir değişim geçirmekte olduğunu belirten Aydınlanma düşünürleri, akıl ve bilim sayesinde meydana gelen bu değişimin toplumun daha iyi bir noktaya doğru ilerlemesini sağlayacağını savunmuşlardır.

Aydınlanma düşüncesi ile ilgili ayrıntılı bilgiye Dorinda Outram'ın "Aydınlanma" adlı kitabından (Çeviren: Sevda Çalışkan. Dost Kitabevi. 2007) ulaşabilirsiniz.

K İ T A P

Aydınlanma döneminde ortaya çıkan bu yeni düşünceler, toplumsal yaşama da yansımıştır. Artan bilgi edinme çabası, 1635'te kurulan Fransız Akademisi (Académie Française) ve 1645'te kurulan Londra Kraliyet Topluluğu (Royal Society of London) gibi bilimsel ve sanatsal çalışmalara adanmış ilk modern akademilerin kurulmasına yol açmıştır. Yine bu dönemde okuma salonları, okuma kulüpleri ve kafeler gibi mekânlar ortaya çıkarak yaygınlaşmıştır. Bu mekânlar insanların bir araya gelerek düşüncelerini paylaştıkları, çeşitli konuları tartıştıkları entelektüel alanlardır. Aydınlanma düşünürlerinin ortak çabası sonucunda ortaya çıkan büyük bir ya-

yın olan *Ansiklopedi* (Encyclopédie) de Aydınlanma düşüncesini yansıtan klasik bir örnektir. Yayınlanması yirmi yıldan uzun süren Ansiklopedi, Aydınlanma düşünürlerinin uygulamalı bilimin yararlarına olan inançlarını temsil eder (Hamilton, 1996:28-29). Aydınlanma düşünürleri, bilgi alanlarını kesin sınırlarla birbirinden ayırmamış, herhangi bir alanda belgeli uzmanların bulunması görüşü Aydınlanma döneminde gelişmemiştir. Başka bir deyişle bu dönemde henüz bilim disiplinleri arasında bir ayrışma meydana gelmemiştir ve düşünürler de birçok alanda birden çalışmalar yapmışlardır. Bunun altında yatan evrensellik ilkesine bağlı olarak Aydınlanma düşünürleri, her eğitimli insanın ilkesel olarak her şeyi bilebileceğini varsamıştır. Bunun sonucunda Aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan yeni fikirler edebiyat, sanat, mimari gibi çok çeşitli alanlarda yankı bulmuştur.

Resim 1.2

Yukarıda *Ansiklopedi*'nin (Encyclopédie) ön kapağının içindeki çizim ve bu resimden bir ayrıntı gösterilmektedir. Çizimde ortada ayakta duran ve ışıkla çevrili olan figür gerçeği temsil etmektedir. Bu figürün hemen yanında duran gerçeğin üzerindeki örtüyü kaldırırken gösterilen iki figür ise aklı ve felsefeyi temsil etmektedir.

Aydınlanma Düşünürleri

Aydınlanma düşüncesi büyük ölçüde İngiltere, Fransa ve İskoçya'da şekillenmeye başlamış, daha sonra Almanya, İtalya, Avusturya-Macar İmparatorluğu, Rusya, Belçika, Hollanda ve Amerika'ya kadar yayılmıştır (Hamilton, 1996:27). Aydınlanma düşüncesinin tarihsel ve coğrafi olarak farklılık göstermesi çerçevesinde İskoç Aydınlanması, Fransız Aydınlanması ve Alman Aydınlanması gibi birbirinden farklı Aydınlanma akımlarından söz etmek mümkündür. İskoç Aydınlanmasının önce gelen isimleri arasında Francis Bacon, Thomas Hobbes, John Locke ve David Hume sayılabilir. Fransız Aydınlanmasının öne çıkan isimleri arasında ise, Pierre Boyle, Voltaire, Montesquieu, J.J. Rousseau ve Diderot'nun yer aldığı söylenebilir. En önemli düşünürü I. Kant olan Alman Aydınlanması ise Almanya'daki feodal top-

lumsal yapı nispeten daha kapalı olduğu için diğerlerinden daha geç tamamlanan bir düşünce hareketi olmuştur.

Aydınlanma düşüncesinin, birbiriyle örtüşen ve yakından ilişkili olan üç nesil düşünürün çalışmalarından oluştuğu söylenebilir. Bu nesillerden ilkinin en tipik örnekleri, 17. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş olan Voltaire (1694-1778) ve Montesquieu'dur (1689-1755). Voltaire ve Montesquieu'nun düşünceleri, yeni ve tartışma yaratan çalışmalar yapmış olan İngiliz siyaset felsefecisi John Locke'un (1632-1704) ve doğa bilimcisi Isaac Newton'un (1642-1727) çalışmalarından etkilenmiştir. İkinci nesil, David Hume (1711-76), Jean-Jacques Rousseau (1712-78), Denis Diderot (1713-84) ve Jean d'Alembert (1717-83) gibi düşünürleri içerir. Bu nesildeki düşünürler, ruhban sınıfı muhalifliğini bilimsel yönetime duydukları ilgi ile birleştirerek tutarlı, modern bir dünya görüşü geliştirmişlerdir. Üçüncü nesil, Immanuel Kant (1724-1804), Adam Smith (1723-90), Anne Robert Turgot (1727-81), Marquis de Condorcet (1743-94) ve Adam Ferguson (1723-1816) ile temsil edilen nesildir. Bu neslin başarısı, Aydınlanmacı dünya görüşünü daha da geliştirerek epistemoloji, ekonomi, sosyoloji, politik ekonomi gibi uzmanlaşmış disiplinlerin ilk örneklerini vermeleridir (Hamilton, 1996:26).

Resim 1.3

VOLTAIRE (1694-1778): Voltaire, Fransız düşünür François Marie Arouet'nin yazılarında kullandığı adı, yani mahlasıdır. 1720'lerde İngiltere'yi ziyaret eden Voltaire, Locke'un ampirizmini, Bacon'ın bilimsel yöntemin kullanılmasına ilişkin fikirlerini, Newton'un evren hakkındaki bilimsel bilgiler konusundaki başarılarını ve İngiliz toplumunda görülen dinsel çoğulculuk ve hoşgörüyü birleştirerek 1732 yılında *Felsefe Mektupları* adlı ünlü eserini yayınlamıştır. Sanat ve bilimde kullanılabilen bilginin uygulanması sayesinde toplumların nasıl ilerleyebileceğini anlamaya çalışan bu eser hemen yasaklanmış, yakılmış ve bu sayede büyük bir başarı kazanarak yeni bilimsel yöntemler hakkındaki bilginin topluma yayılmasında etkili olmuştur. Her ne kadar bu dönemde Fransa'da nüfusun ancak üçte biri okur yazar olsa da aklın ve bilginin kullanılması yoluyla değişimin sağlanabileceğini gösteren bu eser toplumda önemli değişiklikler yaratmıştır (Hamilton, 1996:37-38).

VICO (1668-1774): Giambattista Vico, Napoli'de doğmuştur. Francis Bacon'ın doğa incelemeleri için geliştirdiği metodun tarih ve toplum incelemelerine de uygulanabileceğini düşündüğü için Vico tarih felsefesinin kurucularından ve toplum biliminin öncülerinden biri kabul edilir. *Yeni Bilim'in İlkeleri* (1725) adlı kitabında Vico, toplumsal yaşamın ilkelerinin insan aklının geçirdiği değişimlere, diğer bir deyişle tarihin üç aşamasına bağlı olduğunu belirtir ve tarihi de Tanrılar Çağı, Kahramanlar Çağı ve İnsanlar Çağı olmak üzere üç ayrı aşama ile açıklar. Beş ciltten ve bir sonuç kısmından oluşan bu eserde Vico, tarihin çağları arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalışmakta ve insan gelişiminin her bir aşamasının kültürel ni-

teliklerini betimlemeye çalışmaktadır. Vico, toplumdaki bireylerin siyasal davranışlarını belirleyen toplumsal durumları olduğunu belirtmiş, toplumdaki uyumsuzlukların sınıf ve meslek farklılıkları gibi bireylere değil, toplumsal yapıya bağlı farklılıklardan kaynaklandığını, bu nedenle herhangi bir uyumsuzluk ortadan kaldırılsa bile yeni bir uyumsuzluğun meydana geleceğini savunmuştur. Vico'ya göre bireylerin yaşamlarını geliştirmenin tek yolu kültür ve öğrenmedir (Maiullari, 2000:2) ve ideali de edebiyatın ve kültürün egemen olduğu bir düzenin yaratılmasıdır. Vico'nun sosyoloji açısından önemi, toplumsal yaşamda genel nitelikteki ve süreklilik arz eden olaylarla ilgilenmiş olması ve toplumsal yaşamın gelişimini insan düşüncesinin gelişimine bağlı olarak açıklamasıdır.

MONTESQUIEU (1689-1755): Charles-Louis de Secondat Montesquieu, Fransa'da aristokrat bir ailede doğmuş, tarih, hukuk ve psikoloji alanlarında çalışmıştır. Montesquieu toplumların kültürel çeşitliliğini görmezden gelen genellemelere varmamaya çalışmış, bu açıdan o döneme kadar yaygın olan anlayışın aksine olması gerekenin değil, var olanın açıklanması gerektiğini savunmuştur. Montesquieu toplumsal kurumların, özellikle de yasaların coğrafya ve kültürle ilişkili olduğunu savunmuş ve toplumlarda gözlemlenen çeşitliliği nedensel bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. *Kanunların Rubu* (1748) adlı eserinde; iklim, coğrafya, nüfus, din, eğitim ve yönetim biçimleri gibi ekolojik ve toplumsal faktörlerin sosyal yaşam üzerindeki etkilerini incelemiş ve bu etkenler üzerinden toplumsal olayların ardındaki nedenleri ortaya koymaya çalışmıştır. Montesquieu gözleme özel bir önem vermiş, toplumsal ve tarihsel gelişimin kanunlarını ortaya çıkarmak için gözlemlerine dayalı ilkeler formüle etmiş ve toplumların işleyişinde belli düzenlilikler olduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal olguların incelenmesinde karşılaştırmalı yöntemi geliştirmiş, mevcut yönetim biçimlerini inceleyerek karşılaştırmış, doğada olduğu gibi toplumda da toplumun işleyişini açıklayan yasalar olduğunu ve toplumsal alanda yasaların toplum tiplerine bağlı olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Toplum yapısının toplumdaki demografik ve sosyal değişkenlerle belirlendiğini, Cumhuriyet, Monarşi ve Despotizm gibi hükümet tiplerinin de rastlantı sonucu değil, belirli toplumsal yapı özelliklerinin etkileri ile ortaya çıktığını savunmuştur. Bu çerçevede Montesquieu'ya göre Cumhuriyetin altında yatan ilke erdem, monarşinin altında yatan ilke onur ve despotizmin altında yatan ilke korkudur. Montesquieu cumhuriyetçiliği savunmuş, despotizmden korunmak için İngiltere'de gözlemlediği güçler ayrılığı ilkesini benimsemiştir (Loyal, 2006:400).

Vico, Montesquie ve diğer bazı Aydınlanma düşünürleri hakkında daha ayrıntılı bilgiye Alan Swingewood'un "Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi" (Çeviren: Osman Akinhay, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara 1998) adlı kitabından ulaşabilirsiniz.

ROUSSEAU (1712-1778): Jean Jacques Rousseau, İsviçre'de bir sanatçının oğlu olarak doğmuştur. Rousseau insanın kişiliğini içinde yaşadığı toplumsal koşulların oluşturduğunu savunmuştur. Rousseau, doğa durumunda insanların eşit ve özgür olduklarını, mülkiyetin ortaya çıkmasından sonra ise, toplumda eşitsiz bir ortam oluştuğunu belirtir. Rousseau, gerçek toplum düzeninin, üyelerin karşılıklı yükümlülüklerinin olduğu bir sözleşme düzeni olduğunu savunmuştur. Toplumsal sözleşmeyle tüm toplumun yararının savunulduğunu, bu nedenle bu sözleşmenin yasalaştırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Rousseau'ya göre bireyler toplumsal sözleşmeye uydukları sürece özgür olacaklardır, yani özgürlük ancak düzenli bir birliklilik içinde mümkün olacaktır. Toplumsal sözleşme eşitliği koruyacak ve do-

ğa durumundayken eşit olan ve daha sonra bu eşitliği kaybetmiş olan insanlar, bu sözleşme sayesinde yeniden yasal eşitliğe sahip olacaklardır. Rousseau geleneksel toplumu eleştirmiş, toplumsal baskılardan kurtulmayı sağlayacak bireysel bir özgürlük anlayışını savunmuştur. Toplumsal sözleşmeyle her bir bireyin toplumun diğer üyelerinden bağımsız olacağını, sadece ve tamamen devlete bağlı olacağını belirtir; çünkü Rousseau'ya göre bireylerin özgürlüklerini garanti altına almanın tek yolu budur. Bu nedenle devletten bağımsız bir toplum anlayışı geliştirmeye (Nisbet, 1943:40).

KANT (1724-1804): Immanuel Kant “Saf Aklın Eleştirisi” adlı eseriyle Alman Aydınlanmasında akıl ve akılcılık kavramlarının öne çıkmasını sağlamıştır. Kant Aydınlanmayı insanların başkalarının rehberliğine ihtiyaç duymadan, önyargılarla kirlenmemiş olan kendi akıllarını kullanarak daha önce maruz kaldıkları olgunlaşmamışlık, ergenlik durumundan kurtarmaları olarak görür (Vural, 2002: 128). Kant'a göre Aydınlanma döneminin sloganı “Bilmeye cüret et!” cümlesidir. Bu ifade, o döneme kadar bilgiyi kendi otoritesi ve tekeli altında tutan ruhban sınıfına karşı, Aydınlanma hareketinin merkezindeki laik düşünsel karakteri özetlemektedir.

Kant, Aydınlanma döneminin sloganının “Bilmeye cüret et!” cümlesi olduğunu belirtir. Bu ifade, o döneme kadar bilgiyi kendi otoritesi ve tekeli altında tutan ruhban sınıfına karşı, Aydınlanma hareketinin merkezindeki laik düşünsel karakteri özetlemektedir.

Kant'ın aydınlanmayla ilgili günümüzde önemini halen koruyan makalesini Toplumbilim dergisinin Aydınlanma Özel Sayısı'ndan okuyabilirsiniz. (Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, Çeviren: Nejat Bozkurt, *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı*, Sayı: 11, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, sayfa: 17-21.)

MAKALE

Aydınlanma Düşüncesinin Sosyolojinin Doğuşu Üzerindeki Etkisi

Sosyolojinin doğuşunda Aydınlanma düşüncesinin etkilerini açıklayabilmek.

Aydınlanma düşünürlerini kendi dönemlerindeki diğer düşünürlerden ve diğer düşünsel yaklaşımlardan ayıran dört temel yön olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan *ilki* ruhban sınıfına muhalif olmaları; *ikincisi* ampirik bilginin önemine duydukları inanç; *üçüncüsü* teknolojik ilerlemeye duydukları ilgi ve *dördüncüsü* de yasal ve yapısal reform istekleri, yani kıta Avrupa'sındaki mutlakiyetçi yapıların yerine İngiltere'dekine benzer, daha özgürlükçü bir yasal düzen kurma istekleridir (Hamilton, 1996:36). Bu yeni düşünceler, David Hume'un “**ahlak bilimleri**” olarak adlandırdığı psikoloji, politik ekonomi ve henüz oluşumu tamamlanmamış sosyolojiden oluşan küçük bir grup bilimi doğurmuştur. Ahlak bilimleri, kendine model olarak Newton fiziğini almış, bu bilimleri savunanlar ahlak felsefesinin deneysel fizik yapar gibi yapılması gerektiğini savunmuşlardır (Callinicos, 2004:36). Ahlak bilimleriyle ilgilenenler, toplumların nasıl örgütlendikleri, nasıl geliştikleri ve insan ilişkileri gibi sosyolojik nitelikteki konular üzerinde durmuş ve bu bilimlerin insanların batıl inançlardan, cehaletten, ideolojiden ve feodal toplumsal ilişkilerden kurtulmasının başlangıcı olduğunu düşünmüşlerdir. İnsan bilimine ulaşmak için Ahlak felsefesini yeniden formüle eden bu düşünce tarzında insan doğası ve insan psikolojisi önemli ve merkezi kavramlar haline gelmiştir. Aydınlanma düşünürleri, insan zihninin boş bir sayfaya benzediğini ve elde edilen bütün bilgi ve duyguların deneyimin ürünü olduğunu ileri süren John Locke'un ampirist düşüncelerini devralmış ve ampirik farklılıklar gösterse de temelde insan doğasının aynı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Aydınlanma “düşünürlerinin geliştirdiği *insan bilimi* kesinlikle ampiriktir (Hamilton, 1996:36-37).

Ahlak bilimleri, sosyoloji ve diğer sosyal bilimler için bir dönüm noktası olmuş ve 19. yüzyılın başlarında profesyonel disiplinler haline gelmeleri için gerekli temeli oluşturmuştur.

Bilimsel başarılar, rasyonel ve ampirik temelli bir yöntem kullanılarak dinsel dogma ya da hurafelerden bağımsız bir bilgi biçimi oluşturulabileceğini gösterdiği için, Aydınlanma düşünürleri ahlaki konularla ilgilenirken ahlak felsefesini teolojiye olan bağımlılığından kurtarmaya, bilimsel ve rasyonel bir temele oturtmaya ve buradan nesnel bilgi üretmeye çalışmışlardır. Hıristiyanlıktan ya da feodalizmden türeyen baskıcı değerlere ve bu değerlere dayalı toplumsal kurumlara karşı koymak için bilimi ve akli kullanmak istemişlerdir. Ancak bilimsel yöntemde olgular ve değerleri birbirinden ayırmıştır, yani bilim değerlerden bağımsızdır. Bu nedenle bilimin üreteceği bilgi, ne kadar “aydınlanmış” olursa olsun hiçbir toplumsal düzenlemeye özel bir statü veremez. Aydınlanma düşünürleri bunu konuyu yeterince dikkate almamış, yani *bilim değerlerden bağımsız olduğu için benimsedikleri toplumsal ve kültürel değerleri yüceltmek için bilimsel bir zemin oluşturmanın çok zor olduğunu* ön görememişlerdir (Hamilton, 1996:41).

Natüralizm, toplumsal olguların ruhsal ya da metafizik dünyadaki değil, doğal dünyadaki neden sonuç ilişkileriyle tamamen açıklanabileceği düşüncesidir.

Aydınlanma düşünürleri, doğa bilimlerinde görülen iki önemli koşulun sosyal bilimlerde gelişmesini sağlamışlardır. Bu iki koşul, **natüralizm** ve **önyargıların kontrolüdür**. Natüralizm, toplumsal olguların ruhsal ya da metafizik dünyadaki değil, doğal dünyadaki neden sonuç ilişkileriyle tamamen açıklanabileceği düşüncesidir. Önyargıların kontrol edilmesi ise ampirik çalışmaların sonuçlarını etkilemeyi engellemek için değer yargılarından arınmış olma gereği, diğer bir deyişle nesnelliktir. Aydınlanma düşünürleri teorilerinin değerlerle değil, gerçeklerle sınanmasını istemişlerdir. Her ne kadar bilim insanların değer yargılarından tamamıyla arınmasının mümkün olup olmadığı tartışmalı ise de sosyal bilimcilerin araştırmalarında sonuçları etkilememek için kendi önyargılarından kaçınmaları gerektiği açıktır. Natüralizmi ve nesnellığı sağlamaya çalışan, akli, ampirizmi ve hümanizmi vurgulayan Aydınlanma düşünürleri, toplumsal kurumların iyileştirilmesi girişimlerinde **bilimsel yöntemin** kullanılmasını sağlayarak natüralizm koşulunu, **kültürel görelilik** düşüncesini geliştirerek de önyargıların kontrolü koşulunu yerine getirmiş, bu koşulların sosyal bilimlerde gelişmesini sağlamışlardır (Hamilton, 1996: 42). Şimdi bu iki özelliği biraz inceleyelim:

Aydınlanma düşünürleri, sosyal bilimlerde natüralizmin ve önyargıların kontrolünün gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

a) Bilimsel Yöntemin Kullanılması:

Bilimsel yöntemin kullanılması, Aydınlanma düşünürlerinin insan ilişkileri konusundaki bilimsel bilgilerin toplumsal kurumların dönüştürülmesine doğrudan uygulanabileceğine inanmalarına neden olmuştur. Başka bir deyişle hem aklın hem de ampirik kanıtların kullanılması sadece doğa bilimleriyle sınırlı kalmamış, toplumsal yaşamın anlaşılması çabalarına da yansımış, piyasaların nasıl işlediği, hangi yönetim tarzının daha iyi olduğu, nüfus artışının kıtlığa yol açıp açmayacağı gibi çeşitli soruların cevapları bu yeni yolla aranmaya başlanmıştır. Daha önceki dönemlerde örneğin Hobbess (1588-1679) ve Locke (1632-1704) sosyal ve politik konuları ele alırken laik ve tarihsel bir bakış açısı kullanmışlar, insan ilişkilerinin kesin tarihsel koşullar içerisinde insanlar tarafından üretildiklerini ve bu koşulların neden böyle oldukları bilinirse, koşulların iyileştirilebileceğini savunmuşlardır. Bununla birlikte, Hobbess da Locke da insan ilişkileri tarafından üretilen bu toplumsal ve politik düzenlemelerin değişmez bir insan doğasına bağlı olduğu fikrini temel almışlardır. Başka bir deyişle, *insanların toplumsal koşullardan bağımsız doğal bazı özelliklere sahip olduğunu* ileri sürmüşlerdir. Örneğin, Hobbess insanların doğa durumunun savaş durumu olduğu ve şiddet içerdiği sonucuna varmış ve bu nedenle toplumsal yaşamı düzenlemek için güçlü bir devlet gerektiğini savunmuştur; yani teorisinin temelinde toplumun nasıl işlediğini belirleyen bir insan ‘doğası’ anlayışı vardır. Rousseau ise (1712-78) Eşitsizliğin Kökenleri adlı eserinde Hob-

bes'un düşündüğü şekliyle bir doğa durumunun hatalı olduğunu ileri sürerek Hobbes'in doğa durumu olarak adlandırdığı şeyin çağdaş toplumlarda yaşayan insanların sahip olduğu değer ve eğilimlere bağlı olduğunu savunmuştur. Bu örnekten de görüldüğü gibi, *toplumsal, ekonomik ve tarihsel süreçler, kendi yasaları olan doğa karmaşık olgular olarak düşünülme ancak 18. yüzyılda başlanmıştır*. Bu konuda özellikle Vico'nun (1668-1774) ve Montesquieu'nun (1689-1755) çalışmaları etkili olmuştur. Vico'nun 'Yeni Bilim' (1725) ve Montesquieu'nun 'Kanunların Ruh'u' (1748) adlı eserleri, farklı toplumsal koşulların farklı kültürel ve maddi olarak nasıl belirlendiklerini açıklamaya çalışan eserlerdir. Artık belirli toplumlar ve bu toplumların işleyişinden bahsederken karmaşık tarihsel, hatta çevresel faktörlere de değinilmeye başlanmıştır.

b) Kültürel Görelilik:

Aydınlanma düşünürleri, gezginlerin ve misyonerlerin yabancı ülke ve kültürler hakkında yazdıkları yazıları kullanarak insan doğasının temelde aynı olduğunu ve sadece ekolojik ya da politik koşullar gibi belirli yerel koşullar ve özel durumlar nedeniyle farklılaştığını göstermeye çalışmışlardır. Kültürel görelilik, diğer kültürleri yargılamayı sağlayacak mükemmellik standartlarına sahip herhangi bir kültürün var olmadığı düşüncesidir ve bu düşünce, Aydınlanma düşünürlerinin, Avrupa toplumunun toplumsal örgütlenmenin en iyi ya da en gelişmiş biçimi olmadığını fark etmelerini sağlamıştır. *Aydınlanma düşünürlerinin diğer kültürlere duydukları bu ilgi, sosyal bilimlerin temel bileşenlerinden biri olan kültürler arası karşılaştırmanın gelişmesini sağlamıştır*. Bununla birlikte, kültürel görelilik düşüncesi bütün Aydınlanma düşünürleri tarafından aynı ölçüde benimsenmemiş, bazı düşünürlerin insan gelişiminin aşamalarına ilişkin geliştirdikleri modellerde modern Avrupa toplumları en ilerlemiş toplumlar olarak sunulmuştur (Hamilton, 1996:42).

Aydınlanma düşünürlerinin çalışmalarına genel olarak bakıldığında, Aydınlanma düşüncesinde bir yandan hümanizmin geliştirildiği, aklın, özgürlüğün ve bireyciliğin vurgulandığı, diğer yandan toplum ve toplumsal gelişme kavramlarının nesnel güçler olarak görüldüğü söylenebilir. Aydınlanma düşüncesinde doğa bilimlerinin toplum incelemeleriyle ilişkisinin üzerinde durulması ve toplumsal dünyanın bilimsel yolla kavranmasının hedeflenmesi, sosyolojinin gelişmesinde özellikle etkili olmuştur. Aydınlanma, modern bilimin ilkeleri üzerine kurulmuştur ve bilim konjonktüre değil, olgulara dayalıdır ve bu nedenle pozitiftir (Swingewood, 1998:48). Aydınlanma düşüncesinin bu yönleri, 19. yüzyıl pozitivismi oluşturan kökenleri meydana getirir.

Aydınlanma, toplum hakkında düşünmenin yeni ve modern yolu olduğu için sosyolojinin doğuşunda ve gelişiminde önemli bir rol oynamış, Comte'in "pozitivizminin" öncüsü olmuştur. Aydınlanmanın özgürlüğü, rasyonelliği, evrensel idealleri ve akli amaçlaması, toplumsal dünya hakkında rasyonel düşünme yoluyla toplumda ilerlemenin sağlanabileceği düşüncesini doğurmuştur. Sosyolojinin kurucuları, Aydınlanmanın bireyci felsefesine karşı çıksalar da sosyolojiyi temel olarak bu ilerleme düşüncesi üzerinde yükselen bir bilim olarak inşa etmeye çalışmışlardır.

DİKKAT

Siyasal Devrimler

Siyasal devrimlerin sosyolojinin doğuşundaki etkisini değerlendirebilmek.

Aydınlanma düşünürlerinin fikirleri, Ruhban sınıfı ve kısmen mutlakiyetçi rejimler dışında geleneksel toplum yapısını yıkmaya, toplumsal bir devrim gerçekleştirmeye yönelik değildir. Bunun en önemli nedeni bu düşünürlerin çoğunun kültürlü, eğitilmiş ve müreffeh bir elit içinde doğmuş olmalarıdır. Başka bir deyişle, mevcut toplum yapısı Aydınlanma düşünürlerinin kendi kişisel çıkarlarına aykırı değildir. Aydınlanma düşünürleri geleneksel toplumsal düzenden çok geleneksel dinsel düzene muhaliftirler ve *kendilerini isyancı ya da devrimci olarak nitelendirmemiş, ilerlemenin bu yeni fikirlerin etkili kişiler arasında yayılması sayesinde mevcut toplumsal düzen içinde gerçekleşebileceğine inanmışlardır* (Hamilton, 1996:32-33).

Her ne kadar Aydınlanma düşünürlerinin kendileri devrimci olmasalar da Fransız ve Amerikan Devrimleri sonrasındaki siyasal ve toplumsal örgütlenme biçimleri, Aydınlanma düşüncesinden etkilenmiştir. Örneğin, Amerikan Devrimi sonrasında kurulan yeni Cumhuriyet'in Anayasası, insan doğasının birliği, eşitlik, hoşgörü, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi birçok Aydınlanma kavramını savunmuştur. Fransız Devrimini gerçekleştirenlerin düşünceleri de Voltaire, Montesquieu, Diderot, Rousseau, Condorcet ve Benjamin Franklin gibi Aydınlanma düşünürlerinin düşüncelerine dayanmaktadır (Hamilton, 1996:47). Buradan da anlaşılacağı gibi Aydınlanma düşünürleri on sekizinci yüzyılda Fransız Devrimi ile başlayan ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca çeşitli toplumlarda yaşanan siyasal devrimlerin nedenlerini yaratmamışlardır; ancak bu devrimleri gerçekleştirenleri harekete geçirmişlerdir. Başka bir deyişle, geleneksel toplum yapısının çözülmesinden ve yıkılmasından sorumlu olan Aydınlanma düşünürlerinin eserleri değildir. Bu nedenle, Amerikan ve Fransız Devrimlerini sadece Aydınlanma düşüncelerinin uygulamaya geçmiş hali şeklinde düşünmek yanıltıcı olur. Aydınlanma ilkelerinin etkisinin Devrimi yaratmadığı, aksine, Devrim sayesinde bu ilkelerin etkisinin bu derece arttığı ileri sürülmektedir (Hamilton, 1996:46). Aydınlanma çağındaki düşüncelerin popülerleştirilip daha geniş kitlelere yayılması, Fransız Devrimine yakın tarihlerde gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle Aydınlanma dönemindeki düşünceler, Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde etkili olmuş, Fransız Devrimi de Aydınlanmanın özgürlük, hoşgörü ve laiklik gibi düşüncelerinin uygulanmasına olanak sağlamıştır (Hamilton, 1996:48).

On sekizinci yüzyılda başlayan ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca çeşitli toplumlarda yaşanan siyasal devrimler ve Endüstri Devrimi, toplumsal yapıda önemli değişikliklere neden olmuş ve sosyolojinin doğuşunda etkili olmuşlardır.

1780'lerden itibaren çoğu alt orta sınıftan gelen gazeteciler ve yazarlardan oluşan yeni bir toplumsal grup, Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerinin basitleştirilmiş ifadelerini yayınlayarak bu fikirlerin geleneksel toplum yapısının kendilerine fazla bir seçenek sunmadığı mülksüz alt orta sınıf mensuplarına yayılmasını sağlamıştır.

DİKKAT

Geleneksel toplumdan modern topluma geçişteki eşik olarak görülen Amerikan ve Fransız Devrimleri, feodalizmin ve mutlakiyetçiliğin sonunu ve kapitalist toplumda egemen sınıf olarak burjuvazinin doğuşunu sembolize eder.

Aydınlanma düşüncesinin dayandığı ilkeleri içeren yeni toplumsal örgütlenmelerin yaratılmasını sağlayan siyasal devrimler, sosyolojinin ortaya çıkışında en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu devrimlerin toplumlar açısından olumlu sonuçları olmakla birlikte, devrimlerin etkisiyle toplumsal düzen bozulmuş, toplumsal yaşamda kaos ve düzensizlik yaşanmaya başlanmıştır. Bu düzensizlik ve kargaşa, dönemin düşünürlerinin toplumsal düzenin yeniden nasıl kurulabileceği ile ilgili so-

rular sormalarına neden olmuştur. Bu dönemde bazı düşünürler, Orta Çağ'ın nispeten barışçıl ve düzenli günlerine geri dönmek istemiş, diğer bazı düşünürler ise, toplumsal değişimin böyle bir geri dönüşü imkansız hale getirdiğini fark etmiştir. Bu düşünürler, siyasal devrimlerle altüst olan toplumlarda toplumsal düzenin yeniden kurulması için yeni temeller aramaya başlamışlardır. Bu değişimleri anlayabilmek için Fransız Devrimi üzerinde biraz duralım.

Fransız Devrimi

Fransız Devrimi, on sekizinci yüzyıl sonunda Fransa'da monarşinin yıkılmasına ve cumhuriyetin kurulmasına yol açan politik olayların bütününe verilen addır. Devrim 1789 yılında başlamış, Kral 16. Lui önce tahttan indirilmiş, ardından kraliyet ailesiyle birlikte idam edilmiş, yönetim radikal grupların eline geçmiş ve izleyen aylarda devrim karşıtı olduğu düşünülen binlerce kişinin idam edildiği bir terör dönemi yaşanmıştır. 1799 yılında Napoleon Bonaparte'in diktatörlüğü ile Fransız Devriminin resmi olarak sona erdiği kabul edilmektedir.

Fransa kralı 16. Lui'nin idamı

Fransız Devrimi'nin başlamasından yaklaşık dört yıl sonra birbirine zıt politikaları destekleyenler arasındaki çatışmaya bağlı olarak 5 Kasım 1793 - 27 Temmuz 1794 tarihleri arasında yaklaşık on ay boyunca *terör dönemi* olarak adlandırılan bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde, "devrim düşmanları" olarak nitelendirilen insanlar kitlesel olarak idam edilmiş, daha sonra bu idamları gerçekleştirenler de idam edilmiştir. Toplumsal yaşamda kaos ve paranoyanın hakim olduğu bu dönemde, tahmini olarak 16,000 - 40,000 arasında kişinin idam edildiği düşünülmektedir. Fransa, Fransız Devriminin yarattığı siyasal kaos ortamından 1799'da Napoleon'un mutlak iktidarı ile çıkmış, toplumsal düzenin yeniden inşası ise daha da uzun sürmüştür.

Resim 1.4

16. Lui'nin İdamı

Fransız Devrimi, Avrupa toplumunda yıllar önce başlayan düşünsel, toplumsal ve ekonomik değişimlerin bir sonucudur. Fransız Devrimi ile birlikte Fransa'da mutlak monarşi yıkılmış, Kilise'nin otoritesi büyük ölçüde zayıflamış, cumhuriyet

kurulmuş, Avrupa'ya uzun zaman egemen olan feodal toplum yapısı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bu devrimle birlikte Montesquieu'nun benimsediği güçler ayrılığı ilkesi hayata geçmiş, Rousseau'nun savunduğu gibi bütün insanların doğuştan birbirleriyle eşit olduğu kabul edilerek Fransa'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi kabul edilmiş, geleneğe karşı aklı savunan Aydınlanma düşüncesi ve Aydınlanmanın özgürlük, bireycilik, laiklik gibi ilkeleri siyasal ve toplumsal yaşama yansımaya başlamıştır. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, insanların eşit doğduğunu ve eşit yaşamaları gerektiğini, kimsenin dini inançları ya da sosyal konumu nedeniyle dışlanamayacağını ve ayıplanamayacağını, mutlak egemenliğin ulusa ait olduğunu ve bir kişi ya da grubun elinde toplanamayacağını, ulusun onayını almayan bir iktidarın meşru olamayacağını, devlet yönetimindekilerin ulusa karşı sorumlu olduğunu belirtmektedir. Böylece Fransız Devrimi, orta sınıfların yükselişini sağlamış, siyasal iktidar anlayışında köklü bir değişikliğe neden olmuş, tek rasyonel yönetim biçiminin demokrasi olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasında, ulus devlet ve milliyetçilik akımlarının başlamasında ve diğer ulusların kendi siyasal birliklerini kurmalarında etkili olmuştur.

DİKKAT

Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi, önceki toplumsal normların yıkılmasına ve modern endüstriyel toplumun doğuşuna bağlı olarak sosyolojinin gelişiminde büyük etkiye sahip olmuşlardır. Fransız Devrimi Fransa'nın toplumsal ve siyasal yapısını değiştirmiş, orta sınıfların güçlenmesine ve bireysellik, özgürlük ve eşitlik ilkelerine dayanan rasyonel ve laik bir devletin kurulmasına yol açmış, diğer ülkelerde de benzer devrimlerin yapılmasında etkili olmuştur

Fransız Devrimi'nin sosyolojinin doğuşu üzerindeki en önemli etkileri, sosyolojinin ayırt edici inceleme nesnesi olan toplumsal grup kavramıyla (Nisbet, 1943:36) ilgilenmeye başlamasını sağlaması ve Devrimin neden olduğu toplumsal kargaşa ortamında sosyolojinin ortaya çıkışını sağlayan temel sorunun, yani toplumsal düzenin yeniden nasıl inşa edileceği sorusunun sorulmasına neden olmasıdır. Fransız Devrimi sırasında, Kilisenin bağımsız bir toplumsal örgüt olarak gücü yok edilmiş, topraklarına el konmuş, manastırları ve okulları kapatılmış, ruhban sınıfı mensupları devlet memurları haline gelmiştir. Eğitim sadece devletin yürütebileceği bir işlev olarak kabul edilmiş, okullar ve üniversiteler devlet tekeline alınmış ve eğitimin herkesin temel ihtiyacı olduğu kabul edilmiştir. Aile kurumu bir dönüşüm yaşamış, boşanma hakkı tanınmıştır (Lamanna, 2002:21). Toplumsal örgüt olarak devlet, gücünün doruğuna ulaşırken insanları toplumun politik olmayan alanlarında birleştiren bağlar zayıflamış, toplum atomize olmuştur (Nisbet, 1943:41). Devletin bu şekilde merkezileşmesi, ahlaki bir çözülmeyi beraberinde getirmiştir (Nisbet, 1943:44). Fransız Devrimi laik ve rasyonel olan, Aydınlanma düşüncesinin siyasal ve politik ifadesi olan bir devlet yaratmış, ancak toplumsal normları Katolik ve muhafazakar toplumsal miras biçimlendirmeye devam ettiği için geleneksel kanatta olanlar toplumdaki ve toplumsal kurumlardaki bu değişimi eleştirmiş, Fransız Devriminin yeterince başarılı olmadığını ve devrimin liberal bireycilik anlayışının on dokuzuncu yüzyıl Fransa toplumuna çok uzak olduğunu savunmuşlardır (Lamanna, 2002:22).

Comte'a göre Fransız Devrimi toplumsal bağların çözülmesine, ahlakın ve toplumsal dayanışmanın zayıflamasına neden olmuştur ve devletin temel toplumsal işlevlerini aile veya din gibi başka araçlara devretmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle Comte, Fransız Devrimi sonrasında şekillenen yeni toplumun insanları birbi-

rine bağlayan birincil bağları çözdüğünü, dolayısıyla sorunun politik ya da ekonomik değil, toplumsal olduğunu düşünür (Nisbet, 1943:44). Ona göre Fransa'da yaşanan karışıklıklar, bireyin kiliseden, aileden, topluluktan kopararak izole edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede Comte ve ilk dönem sosyologlar, ahlaki ve teorik olarak toplumsal grupların önemli olduğunu, din, aile, topluluk gibi kurumların toplumsal dayanışma ve toplumsal kontrol açısından işlevsel olduğunu, insanların içinde yaşadıkları toplumsal gruplara bağlı olduklarını ve bu gruplar tarafından şekillendirildiklerini vurgulamışlardır (Nisbet, 1943:44,45). Fransız devriminin yarattığı ortam içinde önem kazanan bu kavramlar, ilk dönem sosyolojinin en önemli kavramlarından olmuşlardır. Sosyolojiyi on sekizinci yüzyıl sonunda ortaya çıkan siyaset bilimi, ekonomi, psikoloji gibi alanlardan ayıran en önemli özelliğin bu olduğu söylenebilir. Bu üç bilim, Fransız devrimi ile birlikte güçlenen devletle, devletin finansmanı ve ekonomisiyle ve bireysel olarak vatandaşlarıyla ilgilenirken, sosyoloji Fransız devriminin tahrip ettiği toplumsal gruplarla ilgilenmiştir (Nisbet, 1943:45).

Endüstri Devrimi

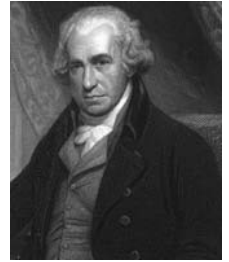

Endüstri Devriminin sosyolojinin doğuşundaki etkisini özetleyebilmek.

Endüstri devrimi terimi, teknolojik, ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan büyük çaplı değişimleri ifade eden bir terimdir. Bu değişimler, ilk olarak 1760-1850 yılları arasında İngiltere'de başlamış, on dokuzuncu yüzyıl içinde Batı Avrupa'ya, Amerika'ya, Japonya'ya ve Rusya'ya yayılmıştır. Endüstri Devrimi, bir seferde meydana gelen bir olay değildir. Endüstri Devrimi batı toplumlarının tarım toplumlarıyken endüstri ağırlıklı toplumlar haline gelmelerini sağlayan birbiriyle ilişkili bir dizi gelişmeyi ifade etmektedir.

Endüstri Devrimi'nin merkezinde bilimsel bilginin toplumun ihtiyaçları doğrultusunda pratik amaçlara yönelik olarak kullanılması bulunmaktadır. Daha önce üretim için büyük ölçüde insan ve hayvanların enerjisi kullanılırken, Endüstri Devrimiyle birlikte başta buhar gücü olmak üzere cansız enerji kaynaklarından yararlanılmaya başlanmasıyla birlikte her tür üretim için gerekli olan zaman ve emek azalmış ve her alanda verimlilik büyük ölçüde artmıştır. Aydınlanma düşünürleri, doğal olguların ve düzenliliklerin incelenmesi ve genel ilkeler haline getirilmesi ve bu ilkelerin sistematik ve ulaşılabilir biçimlerde özetlenmesi sayesinde bu ilkelerin toplumsal yaşama uygulanabileceğine inanmışlardır. Bu düşünce Endüstri Devrimi ile birlikte hayata geçmiş, elde edilen bilimsel bilgi, fabrikalarda, gemicilikte, madencilikte ve tarımda, tüm üretim alanlarında uygulanmıştır. Bu açıdan *Endüstri Devrimi sürecinde yapılan keşifler ve yaşanan gelişmeler, Aydınlanma düşünürlerinin bilim ve akla dayalı ilerleme kavramını ve Bacon'un "bilginin amacı insanlığa maddi gelişme sağlamasıdır" şeklindeki düşüncesini yansıtmaktadır.* Aydınlanma düşünürlerinin topluma faydalı olacak bilimsel bilginin önemine ve teknolojik ilerlemeye duydukları inanç, dönemin en önemli bilimcilerinin bilimsel çalışmalarını faydalı araçlar geliştirmeye yöneltmelerini sağlamıştır. Bilimsel araştırmaların toplumun materyalist ihtiyaçları doğrultusunda yapılması gerektiği anlayışı, döneminin en yetenekli bilimcilerinin gemi tasarımı, fabrikalar, makineler, sokak aydınlatması gibi pratik konular üzerinde çalışmalarını sağlamıştır. 18. yüzyıl, doğa felsefesi ile endüstriyi yan yana getirmiş ve "kullanışlı bil-

Endüstri Devrimi, 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve 19. yüzyılın ikinci yarısına dek süren ekonomik, teknolojik ve toplumsal alanlarda yaşanan birbiriyle ilişkili geniş çaplı değişimlerin bütününe verilen addır.

Buhar makinesini icat eden İskoç mucit James WATT (1736-1819)

Endüstri Devrimi, Aydınlanma düşünürlerinin teknolojiye verdiği önemi ve bilimin topluma faydalı olması gerektiği ve bilim ve akıl yoluyla toplumların gelişeceği şeklindeki düşüncelerini yansıtmaktadır.

Endüstri Devrimi'nin simgelerinden biri bubarlı lokomotifdir.

Endüstri devriminin en belirgin özellikleri emek sürecinde kapitalist kontrolün ve işbölümünde uzmanlaşmanın artması, madencilik, üretim ve ulaşım alanlarında başta buhar gücü olmak üzere cansız enerji kaynaklarından ve yeni makinelerden ve teknolojilerden faydalanılmasıdır.

Endüstri Devrimi her alanda daha az emekle daha çok ürün alınmasını sağlayarak toplumun zenginliğini genel olarak arttırdıysa da bu zenginlik toplumda eşit bir şekilde dağılmamıştır.

gi" kavramına verdiği önemle üretim süreçlerini iyileştirecek çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. Bilimsel bilginin toplumun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılması fabrikaların, trenlerin, gemilerin, tarımsal ve endüstriyel üretim teknolojilerinin, radyo ve telefon gibi iletişim araçlarının geliştirilmesiyle sonuçlanmış, böylece kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içinde toplumsal yaşamda son derece büyük bir değişim meydana gelmiştir.

Endüstri Devrimini meydana getiren değişimlerin başında temel olarak, emek zanaat bağımlı üretim tarzından cansız enerji kaynaklarıyla fabrikalarda yapılan üretime geçiş yer almaktadır. Endüstri Devrimiyle birlikte yeni icat edilen çeşitli makineler üretimde kullanılmaya başlanmış, tekstil, demir çelik, madencilik ve ulaşım endüstrileri çok hızlı bir şekilde gelişmiş, ekonomik verimlilik çok yüksek düzeyde artmıştır. Endüstrileşme, geleneksel toplumsal yaşamı radikal bir şekilde değiştirmiş, basit kırsal yaşamın yerini karmaşık bir kent yaşamının almasına neden olmuştur. Endüstri kentlerindeki fabrikalarda çalışmak için kırsal alanlardan kitle olarak kentlere göç edilmiş, bu da endüstriyel kentlerin beklenmedik bir hızla büyümesine neden olmuştur. Bu kentlerde ağırlıklı olarak kömürle çalışan makineler nedeniyle fabrika sistemi, ilk endüstri kentlerinde yoğun bir hava kirliliğine yol açmıştır. Bir yandan hızla büyüyen kentler ve göç olgusu, diğer yandan işçilerin ücretlerinin düşüklüğü ve çalışma koşullarının kötülüğü, endüstriyel kentlerde suçun hızla artmasına neden olmuştur. Endüstri devrimi ile birlikte aile ve eğitim kurumları da dönüşüm geçirmiş, geniş ailenin yerini çekirdek aile almış, eğitimin içeriği değişmiş, eğitim kurumu endüstrinin ihtiyaç duyduğu işgücünü yetiştirmeye yönelik olarak şekillenmiştir.

İşçilerin kentlerde ağırlıklı olarak endüstriyel kuruluşlarda ve fabrikalarda kitle olarak çalışmaları, yeni "endüstriyel işçi sınıfı"nı doğurmuş, toplumsal tabakalaşma yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Endüstri Devrimi, uzun vadede toplumda refahın ve zenginliğin artmasını sağlamış olsa da endüstrileşen bölgelerde üretim ve buna bağlı olarak zenginlik ve refah artarken zenginliğin eşitsiz dağılımı nedeniyle işçi sınıfı uzun süre yoksulluk içinde yaşamıştır. Diğer bir deyişle, endüstriyel işçi sınıfına mensup olan işçiler on dokuzuncu yüzyıla kadar büyük ölçüde sosyal ve siyasal haklardan mahrum bir şekilde, kötü çalışma koşullarında ve düşük ücretlerle çalışmış ve genel olarak sağlıksız koşullarda yaşamıştır. Bunun yanında bilimsel yöntem için örgütlenmesinde de kullanılmış ve işçilerin işverenin çıkarlarına yönelik olarak en verimli şekilde çalıştırılmasına yönelik uygulamalar geliştirilmiştir. İşçilerin çalışma ve yaşama koşullarındaki bu sorunlar ve endüstriyel işçilerin fabrikalarda kitle olarak çalışması, işçilerle işverenler arasındaki çıkar çatışmasının kitle işçi hareketlerine dönüşmesine yol açmıştır. Endüstriyel işçi sınıfı ile işverenler arasındaki çıkar çatışması, Endüstri Devrimi'ni izleyen yıllarda geniş çaplı işçi hareketlerinin ve sosyalist *düşüncenin gelişmesinde* etkili olmuş, ayrıca endüstri ve kapitalizmin yarattığı sorunlar klasik sosyoloji teorilerinde de ele alınmıştır. Kapitalizmin çeşitli yönlerini eleştiren Marx sosyalist toplumların doğuşunu sağlayacak politik eylemler üzerinde çalışırken, Weber ve Durkheim da kapitalizmin yarattığı sorunların yine kapitalist sistem içinde çözülmesine yönelik çalışmalar yapmışlardır (Ritzer, 2008:6).

Endüstri Devrimine dek fabrika ya da atölye gibi endüstriyel işletmeler olmadığı için, bu gibi işletmelerde çalışma koşullarıyla ilgili yasal mevzuat da yoktu. Bu nedenle, Endüstri Devriminin ilk dönemlerinde de şikâyet edemeyecek kadar küçük ve eğitimsiz olan çocuklar, fabrikalarda yoğun olarak ve yetişkinlerden daha düşük ücretle çalışmıştır.

Kaynak:

<http://apworldhistorywiki.wikispaces.com/Child+Labor+During+the+Industrial+Revolution+2>

Resim 1.5

Endüstri Devrimi ile birlikte toplumda yaşanan bu değişimler, yeni bir toplum tipinin oluştuğunun habercisidir. Bu yeni toplum, “Endüstri toplumu” ya da “modern toplum” olarak adlandırılmıştır. Diğer bir deyişle endüstri toplumu, modern toplumdur. Endüstri toplumunun genel özelliklerini özetlemek gerekirse (Kumar, 2006:286):

- Ekonomiye insan ve hayvan gücü yerine buhar, petrol veya elektrik gibi cansız enerji kaynaklarıyla çalışan makineler yön vermektedir.
- Zanaatkârların küçük ölçekle elde ürettikleri ürünlerin yerini fabrikalarda makinelerle büyük ölçekli olarak üretilen ürünler almıştır.
- Nüfusun önemli bir kısmı tarımda değil kentlerdeki endüstriyel kuruluşlarda çalışmaktadır.
- İşbölümü uzmanlaşmış, hem yeni meslekler doğmuş, hem kol emeği ile kafa emeği birbirinden ayrılmış hem de yapılan iş en küçük parçalarına ayrılmıştır. Bu şekilde çalışmak, fabrikalarda çalışan işçilerin yüksek düzeyde yabancılaşmasına neden olmuştur.
- Kadınlar fabrikalarda çalışmaya başlamış, geleneksel toplumda olduğundan daha yüksek düzeyde işgücüne katılmışlardır.
- Emek üzerinde kapitalist işverenler giderek daha fazla kontrole sahiptir.
- Üretim araçlarına sahip olan ve olmayan toplumsal sınıflar ayrılmış ve aralarındaki çıkar çatışması işçi hareketlerine yol açmıştır.
- İş ve ev, çalışma zamanı ve boş zaman geleneksel toplumda olduğu gibi iç içe değildir, ayrılmıştır.
- Nüfusun çoğu kentlerde yaşamaktadır ve kırsal alanlarda yaşayanlar da ürün ve hizmetler açısından büyük ölçüde kentlere bağlıdır.
- Nüfusun çoğu okuryazardır.
- Laiklik ilkesiyle, rasyonel bir şekilde, bürokrasiyle ve genellikle ulus devletler tarafından yönetilir.

Siyasal devrimlerin ve Endüstri Devriminin toplumları nasıl dönüştürdüğü hakkında daha fazla bilgi edinmek için son derece akıcı bir dille yazılmış olan Leo Huberman'ın “Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla” adlı kitabını (İletişim Yayınları, 2009, Çeviren: Murat Belge) okuyabilirsiniz.

SOSYOLOJİK POZİTİVİZMİN GELİŞMESİ VE SOSYOLOJİNİN DOĞUŞU

Pozitivizmin kökleri, Aydınlanma düşüncesinin merkezinde yer alan '*bilginin kaynağı olarak dinsel otoritenin yerini bilimin alması gerektiği*' düşüncesinde yatar (Swingewood, 1998:49-50). Pozitivizmin kökleri Aydınlanma düşüncesinde olsa da, pozitivizm, Aydınlanma düşüncesine hakim olan ampirizmden farklıdır. Ampirizm, insan bilgisinin deneyime dayalı olduğu, gerçek bilgiye ancak dünyaya ilişkin gözlem ve deneyim yoluyla ulaşılabileceğini ileri süren bir epistemolojidir. Bu anlayışa göre bilimsel bilgi yararlı, yenilikçi ve işlevsel bir toplumsal üründür ve bilginin kaynağı deneyim olduğuna göre ancak dış dünyada deneyimlenebilecek ya da gözlemlenebilecek olan bilgiler bilimsel bilgidir. Pozitivizm ise, ampirik yöntemi kullanarak olgular arasındaki ilişkilere dair genel yasaları ortaya koymaya çalışan, gerçek bilginin sadece deneyimlere dayandığını savunarak metafizik spekülasyonları reddeden ve toplumu gözlem ve deneyim aracılığıyla öğrenilip doğrulanan dışsal bir gerçeklik olarak tanımlayan bir felsefedir. Bir başka şekilde tanımlayacak olursak, Pozitivizm, bilimin tek bir mantığı olduğunu, fiziksel dünyada olduğu gibi toplumsal dünyada da evrensel yasalar olduğunu varsayan ve bu yasaların doğruluğunun ampirik yöntemle kanıtlanabileceğini ileri süren bir bilim felsefesidir.

Birçok Aydınlanma düşünürü, insanı dışsal çevrenin ürünü, insan düşüncelerini ve deneyimlerini de büyük ölçüde dışsal ortamın zorunlu sonucu olarak tanımlamıştır. Bu düşünce aydınlanma düşüncesinin merkezinde yer alan insanın aklını kullanarak ilerleyebilme ve mükemmelleşebilme potansiyelinin olduğu ilkesiyle çalışmaktadır; çünkü insan düşüncelerini dışsal ortamın zorunlu sonucu olarak görmek, insanı pasif bir konuma getirir. Başka bir deyişle, Aydınlanma düşünürleri bir yandan insan bilincinin biçimlerini ve hareket tarzlarını maddi koşulların belirlediğini ileri sürüp, diğer yandan insanlığın özgürlük, akıl ve bireysel irade sayesinde geleneksel ideolojilerin yarattığı cehalet ve baskıdan kurtulabileceğini savunarak birbirinden çok farklı unsurlar içeren ikili bir anlayış geliştirmişlerdir (Swingewood, 1998:50). Buna rağmen Aydınlanma düşüncesi akli yüceltmiş ve empirik gerçekliklerden daha üstün tutmuş, dinsel otoritenin ve mutlakiyetçi yönetimlerin akıl dışı güçlerinin karşısına bireyciliği ve aklın ilkelerini koymuş ve toplumsal kurumların aklın ilkeleriyle uyumlu olması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu anlayışa göre bazı kurumların akıl dışı olarak görülmesi, bu kurumların önemini minimum düzeye indirgemiş, bu da bu kurumların toplumla ilişkisinin incelenmesini ve din ve kilise gibi geçmişe ait olan bazı kurumların mevcut toplumla ilişkisinin incelenmesini olanaksızlaştırıyordu (Swingewood, 1998: 51-52).

18. yüzyılda Aydınlanmanın eleştirel düşüncesinden 19. yüzyılda **sosyolojik pozitivism**e geçilmesi, Fransız Devrimi'nden sonra gerçekleşmiştir. Fransız Devrimi sonrasında Aydınlanma düşünürleri tarafından akıl dışı oldukları için toplumsal değişme açısından önemsiz görülen kurumların toplumsal değişimde oynadıkları rol fark edilmiş ve Aydınlanma düşünürlerinin bu görüşlerinin yetersizliği ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi ile birlikte siyasal ve toplumsal düzenin alt üst olması, topluma ait geleneksel değerlerin kaybedilmesi ve yeni değerlerin de toplumun sürekliliğini sağlayacağından şüphe edilmesi, toplumsal düzenin bireycilik temelinde yükselen yeni toplum tipinde sağlanamayacağı düşüncesini doğurmuştur. Bu nedenle Fransız Devrimi'nden sonra Aydınlanmanın vurguladığı bireysel hakların önemi azalmış, akılcı ilkeler, hiyerarşi, ödev ve kolektif ya-

Joseph-Marie de
MAISTRE
(1753-1821)

rar vurgulanmış, din de dahil olmak üzere bütün toplumsal kurumların bütünü parçası kabul edildiği bütüncül bir toplum anlayışı benimsenmiştir. Bu bütüncül-toplum anlayışı, daha sonra Comte'un çalışmalarında da etkili olacak olan Bonald ve Maistre'nin düşüncelerinde açıkça görülebilir. Bonald ve Maistre, toplumu, içsel özü ve ruhu olan, çeşitli, indirgenemez ve ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı parçalardan oluşan organik bir bütün olarak tanımlamıştır. Bonald ve Maistre'ye göre toplum bireylerin toplamından ibaret değildir, bütün kültüre ait olan kolektif bir anlayıştır (Swingewood, 1998:52).

Bonald, Maistre ve diğer bazı gelenekçi düşünürler, toplumu içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal krizden çıkarabilmeye yönelik bir çaba olarak devrim öncesi değerlere ve toplumsal yapıya geri dönülmesini istemiş, ancak Saint Simon ve Comte, toplumu krizden çıkaracak olanın geleneksel değerlere dönüş olduğunu düşünmemişlerdir. Saint Simon toplumun yeni yüzyılda çalışma ve işbirliği kavramlarına dayalı bir dizi ahlaki değerle yeniden organize olacağını düşünmüş, Comte ise, toplumun içinde bulunduğu bu durumdan ancak pozitivizm aracılığıyla çıkılabileceğini savunmuştur.

L.G. Ambroise
Vicomte de BONALD
(1754-1840)

Topluma yeni bir bakış açısıyla bakmış olsa da Aydınlanma düşüncesi, temel olarak değerlere bağlı bir düşünce olduğu için bilimsel bir sosyolojik yaklaşım geliştirememiş ve sosyolojinin konusunu oluşturacak olan toplumu, bütün kurumlarıyla bir bütün olarak görmemiştir. Sosyolojinin bir bilim olarak gelişmesi ancak pozitivizmin sosyolojiye uygulanmasıyla, yani Comte'un sosyolojik pozitivizmi geliştirmesiyle mümkün olacaktır.

DİKKAT

Topluma yeni bir bakış açısıyla bakmış olsa da Aydınlanma düşüncesi temel olarak değerlere bağlı bir düşünce olduğu için bilimsel bir sosyolojik yaklaşım geliştirememiş ve sosyolojinin konusunu oluşturacak olan toplumu, bütün kurumlarıyla bir bütün olarak görmemiştir. Sosyolojinin bir bilim olarak gelişmesi ancak pozitivizmin sosyolojiye uygulanmasıyla, yani Comte'un sosyolojik pozitivizmi geliştirmesiyle mümkün olacaktır. Comte, doğa bilimlerini pozitivist olarak görür ve sosyolojinin de pozitif bir bilim olduğunu ve pozitivist yöntemi kullanması gerektiğini savunur. Toplum, astronomide olduğu gibi gözlem, fizik ve kimyada olduğu gibi deney ve biyolojide olduğu gibi karşılaştırma teknikleriyle, yani doğa bilimlerinin kullandığı yöntemle incelenmelidir (Keat ve Urry, 1994:90).

Pozitif bilim felsefesi, sadece gözlenebilir olgular ve bu olgular arasındaki ilişkiler dışında hiçbir şeyin bilgisine sahip olamayacağımız, olguların altında yatan yapılar veya mekanizmalar hakkında bilgi sahibi olamayacağımız varsayımına dayanır. Comte toplumsal olguları yöneten evrensel ve değişmez yasalar olduğunu ve toplumsal olguların bu yasalarla birbirilerine bağlı olduklarını savunmuştur. Comte'a göre bilimsel olanla bilimsel olmayan arasındaki ayrım sınanabilirliklidir; bu nedenle doğa veya toplum hakkındaki bilimsel önermeler genel iddialarda bulunan ve sınanabilir ve kestirilebilir (tahmin edilebilir) nitelikte olan önermelerdir. Ayrıca bir önermenin anlamlı olabilmesi için gerçeğin en basit şekildeki ifadesine indirgenebilir olması gerekir (Keat ve Urry, 1994:87). Olgular arasındaki yasalar sayesinde olguları hem açıklayabileceğimizi hem de tahmin edebileceğimizi düşünen Comte'a göre tahmin bilinmeyenden bilinene geçiştir; bu nedenle tahminler sadece gelecekle ilgili olmak zorunda değildir, geçmişle ya da şu anla ilgili de olabilirler (Keat ve Urry, 1994:87). Böylece pozitivist yaklaşım teolojiden veya metafizikten sadece kontrol edilebilir ve sınanabilir olan önermeleri kabul etmesiyle ayrılır.

Comte, bilimsel teorilerin ancak olgular ile uyumlu oldukları takdirde bilimsel açıdan değerli olacaklarını ve teorilerde yer alan hipotezleri gözlemlerimizle sınımamız gerektiğini belirtir; buna bağlı olarak da olasılık teorisi veya evrim teorisi gibi uygulamalı çalışma yapılamayacak olan alanları bilimin metafizik yanı olarak görür ve reddeder (Keat ve Urry, 1994:88). Sosyoloji ise hem uygulamalı, hem de bütün bilimlerden daha karmaşık olan bir bilimdir. Sosyolojinin kendisinden önce gelişen diğer bilimlere bağlı olduğunu kabul etse de Comte hem sosyolojinin diğer bilimlere indirgenmesine hem de sosyal olanın başka düzlemlere indirgenmesine karşı çıkmış, özellikle de toplumu o toplumda yaşayan tekil insanların toplamı olarak ya da bu insanların tek toplumsal sözleşme ile dahil oldukları bir yapı olarak gören teorileri reddetmiştir (Keat ve Urry, 1994:89). Comte temel gerçeklik olarak toplumun kendisini kabul etmiş, toplumsal olanı tarih, politika ve ekonomiden ayırmış, sosyolojinin bilimsel inceleme nesnesinin toplum olduğunu belirtmiştir. Böylece **Comte ilk kez pozitivist sosyolojik bir versiyonunu (Cross, 2008:26), sosyolojik pozitivistliği geliştirmiş, toplumun incelenmesinde bilimsel yöntemin kullanılmasını sayesinde sosyolojiye bilim statüsü kazandırmış, böylece sosyolojiyi bir bilim olarak kurmuştur.**

Özetlemek gerekirse, bir yandan siyasal devrimler sonrasında yaşanan düzensizlik ve kaos düzene ve geleneğe olan inancı geri getirmiş ve toplumsal gruplarla ilgilenilmesini sağlamış, toplumsal düzenin yeniden nasıl kurulacağı sorusunun sorulmasına neden olmuş, diğer yandan doğa bilimlerindeki somut gelişmeler ve kurumsallaşma, sosyal bilimlerin izleyebilecekleri bir yöntemsel model oluşturmuştur. Her ne kadar profesyonel anlamda sosyoloji disiplininin ortaya çıkışı 19. yüzyılın ikinci yarısını bulduysa da, sosyolojinin doğuşu Aydınlanma düşüncesinin 19. yüzyılın başında Saint Simon ve Comte'un çalışmaları sayesinde biçimlenen "klasik sosyoloji"ye aktarılmasıyla başlamaktadır (Hamilton, 1996:48).